Дмитро Соловей

ШЕВЧЕНКО
Й САМОСТІЙНІСТЬ УКРАЇНИ

МЮНХЕН 1962

dlasporiana.org.ua

Вем Матвієві Миколовичу
на спогад від автора

14.X.1962

Дмитро Соловей

ШЕВЧЕНКО Й САМОСТІЙНІСТЬ УКРАЇНИ

З приводу виступу Д. Ф. Острянина, члена-кор. АН УРСР, у московських «Вопросах философии»

МЮНХЕН 1962

Dmytro Solovey

SHEVCHENKO AND INDEPENDENCE OF THE UKRAINE

Відбитка з чч. 31-33 за 1961-1962 рр. «Вільної України», журналу
Української Вільної Громади в Америці

1. Що Д. Ф. Острянин несумлінно приписує Тарасові Шевченкові.

У московському журналі «Вопросы философии» Д. Ф. Острянин, член-кор. АН УРСР, вмістив статтю — «Идейное наследие Т. Г. Шевченко и современность».[1]) У ній вчений більшовицький автор гостро нападає на «реакціонерів», «українських буржуазних націоналістів», особливо ж на тих, що «знайшли собі притулок в США та інших капіталістичних країнах», обвинувачуючи їх в тому, що вони, нібито, «в багатьох напрямках» «фальсифікують ідейну Шевченкову спадщину». Разом з тим цей більшовицький вчений намагається довести, що Шевченкова діяльність, Шевченкові думки й національно-політичні прагнення були цілком чи майже цілком тотожні з ідейним спрямуванням, скажімо, «Тез ЦК КПСС про 300-річчя возз'єднання України з Росією». У цій грубо напастливій статті Д. Ф. Острянин, між іншим, пише:

> «Вони («українські буржуазні націоналісти», тут Острянин має на увазі чотиритомове видання «Кобзаря» УВАН в Канаді в 1952-1954 рр. за редакцією і з статтями та примітками проф. Леоніда Білецького — ДС) намагаються довести, що поет засуджував возз'єднання України з Росією і ненавидів БогданаХмельницького. «Шевченко, — говориться там, — студіюючи історію України, літописи, Історію Русів та різні літературні твори, приходив до висновку, що найголовнішою виною заподіяного Україні зла є договір гетьмана Богдана Хмельницького 1654 р. із Москвою в Переяславі» (т. IV, стор. 390). Ці отруйні ідейки на всі способи повторюються і широко розповсюджуються серед українських емігрантів».

І в протилежність цьому Острянин твердить:

> *«Возз'єднання України з Росією Шевченко вважав за найважливішу історичну подію в житті українського народу.* Разом з тим він ганьбив царизм, його колоніяльну політику на Україні, називаючи царя катом українського народу

[1]) Вопросы философии, 3, 1961, АН СССР, Институт философии, Издательство «Правды», стор. 39-49.

та інших народів Росії. *Додатньо оцінюючи возз'єднання України з Росією, поет-революціонер схвалював діяльність Богдана Хмельницького. В акті возз'єднання він (Шевченко) бачив вияв волі і стремлінь всього українського народу. Шевченко відзначував, що цей історичний акт був здійснений «Богданом Хмельницьким со старшинами і з депутатами всіх станів народу Українського»* (Тарас Шевченко. Собр. соч. ч. IV, 1949, ст. 15). У низці своїх творів («Гайдамаки», «Подземелье», «За что мы любим Богдана» и другие) поет з великою теплотою говорить про Богдана Хмельницького».

І так далі, в такому ж стилі.

Не можемо ми припустити, щоб член-кор. Академії Наук не читав «Кобзаря», або читаючи — нічого в ньому не второпав. Значить, все те, що пише Острянин у цій своїй статті, а вона чимала, це — свідоме й навмисне змішання до купи правди й неправди для явної дезорієнтації і введення в блуд читача.

Поперше, як це можна «засуджувати колоніяльну політику на Україні російського царського уряду» і в той же час «позитивно оцінювати возз'єднання України з Росією»? Адже колоніяльна політика, якою царський уряд придушив на кілька століть Україну, була **наслідком** того «возз'єднання»! Та ми добре розуміємо в чім тут справа. Вчений автор, хоч і член-кор. Академії Наук, змушений, як сліпий за стіну, міцно триматися «Тез ЦК КПСС», за якими всі криваві грабежі та зовоювання (чи «возз'єднання» й «приєднання»), що їх всілякими засобами протягом віків здійснювала «централізована московська держава» — обов'язково мусять бути «прогресивними», бо такі ж «возз'єднання» і «приєднання» робляться Москвою й тепер.

Подруге, можна дуже добре і з симпатією ставитися до тої чи тої людини, до тої чи тої історичної особи і разом з тим — мати до неї невимовний жаль та засуджувати її за якусь окрему фатальну помилку, яку та особа зробила не із злим наміром. Наприклад, щирі демократи з великою повагою ставляться до колишнього кількаразового президента США Франкліна Рузвелта, до його виняткової особистої порядности, до його незвичайно корисної для широких мас людности США внутрішньої політичної діяльности, але разом з тим мають до нього величезний жаль за його жахливу помилку, коли він у Ялті повірив Сталінові на слово і дав себе ошукати на зовнішньому відтинкові. Так само й Шевченко, ставлячися з симпатією до Богдана Хмельницького, як до організатора й провідника визвольної боротьби українського народу проти тяжкого й нестерпного ярма

панско-шляхетської Польщі, разом з тим з жалем та обуренням згадував про Переяславський договір з Москвою в 1654 р., під час якого Москва обдурила необачного Хмельницького, як Сталін обдурив необачного Рузвелта.

Д. Ф. Острянин твердить, що Шевченко дивився на акт 1654 р., як на найважливішу історичну подію в житті українського народу. Це — так. Але навіщо гратися словами? Переяславський договір справді був дуже важливою подією в житті українського народу. Але — якою подією? Позитивною чи неґативною?

Ніхто не скаже, наприклад, що татарський погром України в XII ст., розпочатий Батиєм, не був важливою й ваговитою своїми наслідками для майбутности українського народу подією. Але якою подією? Ніхто не скаже, що організований на Україні московською владою ЦК КПСС і потім затаюваний від вільного світу голод 1932-1933 рр. з багатьма мільйонами невинних жертв і взагалі Сталінський погром України в 1929-1933 рр. не був також занадто важливою й ваговитою своїми наслідками для українського народу подією. Але — знов таки — якою подією?

Звичайно, для неситих московських імперіялістів-загарбників договір 1654 р. був подією позитивною. Адже він враз незвичайно поширив межі й потужність їхньої централізованої держави, що її так возвеличують теперішні московські більшовики. І, звичайно, цілком вірно пише Ів. Дав. Бойко, що «возз'єднання України з Росією було подією величезного міжнародного значення. Воно зміцнило сили російської держави, відсунуло далеко на південний захід її кордони». [2]) Це твердження І. Д. Бойка, відповідає правді. Вірне й те, що «возз'єднання України з Росією» мало «величезне значення для дальшого політичного, економічного й культурного розвитку російського народу». Але дивно про все це читати в історика України. Адже це — оцінка явища з погляду московських імперіялістів. Вільно, звичайно, поділяти й захищати цей погляд московських імперіялістів і Д. Ф. Острянинові, що займає високе становище в Україні з ласки московського окупаційного апарату ЦК КПСС. Це справа його сумління, його особистої чести й людської та національної гідности, як він їх розуміє. Але несумлінно й неприступимо для члена-кор. Академії Наук, ко-

---

[2]) Історія Української РСР, том І. АН УРСР, Київ, 1953, стор. 261, 258.

Нагадуємо тут, до речі, що в 1654 р. про ніяку «Росію» й «російську державу» ще ніхто не знав і не чув навіть у самій Москві. Тоді існувало тільки Московське царство. Назву «Россия» запровадив лише цар Петро І на початку XVIII ст.

ли він нав'язує цей свій погляд, запозичений із «Тез» московського ЦК, Шевченкові. Та ще й нав'язує всупереч ясним Шевченковим висловлюванням у цій справі. Це вже свідоме, відверте й грубе фальшування справжніх Шевченкових думок. А щоб прикрити несумлінність і ґвалтовність своїх діл, Острянин щедро й багаторазово (не подаючи, проте, конкретних і беззаперечних доказів) обвинувачує «українських буржуазних націоналістів» у фальшуванні Шевченкової творчости й Шевченкових думок.

Шевченко був переконаний, як переконані й усі свідомі та чесні сини й дочки українського народу, що акт 1654 р., з погляду інтересів українського народу, був подією дуже важливою, але фатальною й неґативною з глибоко трагічними наслідками для життя усіх наступних поколінь. І не даремно Мих. Драгоманов назвав наступні за 1654 роком століття пропащим для українського народу часом і розпочав був писати на цю тему дослідну працю («Пропащий час»), та, на жаль, не зміг розгорнути й закінчити її.

Д. Ф. Острянин пише, що Шевченко «додатньо оцінював возз'єднання України з Росією». Але коли і де саме Шевченко зробив цю «додатню оцінку»? Чому Острянин цього не подає? Чому для підтвердження своїх слів не цитує Шевченка? Але треба бути справедливим. Острянин далі таки цитує Шевченка. Він пише, що Шевченко, «додатньо оцінюючи возз'єднання», «відзначував, що цей історичний акт був здійснений Богданом Хмельницьким із старшинами та депутатами всіх станів народу українського». Цю фразу він поставив у лапки, як Шевченкові слова, і поклику[є]ться на стор. 15 четвертого тому «Зібрання творів Шевченка», що вийшло в Києві року 1949.

Що написано на тій 15-ій сторінці згаданого видання «Зібрання творів Шевченка», ми не знаємо, бо, на жаль, не мали змоги добути його тут, далеко від України, щоб прочитати. Проте можемо взяти на себе сміливість твердити, що того речення, що його Острянин подав в лапках, Шевченко не писав. То слова московської більшовицької пропаґанди на взірець тих, що їх ми читаємо в примітці до «Кобзаря», якого видано в Києві в 1955 р. А там, на стор. 656, надруковано:

> «...гетьман Богдан Хмельницький, видатний український державний діяч і полководець. У 1648-1654 рр. очолював визвольну боротьбу українського народу проти шляхетської Польщі. В тезах про 300-річчя возз'єднання України з Росією, схвалених ЦК КПСС, говориться: «Історичною

заслугою Богдана Хмельницького є те, що він, виражаючи споконвічні сподівання українського народу до тісного союзу з російським народом і очолюючи процес складання української державности, правильно розумів її завдання і перспективи, бачив неможливість врятування українського народу без його об'єднання з великим російським народом, наполегливо добивався возз'єднання України з Росією».[3])

Нащо ж оці твердження більшовицької пропаґанди Д. Ф. Острянин приписує Шевченкові? Отож, усі згадані Острянинові твердження не мають нічого спільного із думками й висловлюваннями Тараса Шевченка.

2. Московське більшовицьке спотворювання, цензурування та фальшування Шевченкової творчости.

Сам Шевченко з приводу нещасливого для України Переяславського договору 1654 р. при всіляких нагодах писав багато разів, починаючи від року 1843, коли він вперше, після довгої відсутности, відвідав Україну. Видко, свідомість трагічних для українського народу наслідків того договору 1654 р. про злуку, що їх поет у зрілому віці побачив на Україні на власні очі, мучила його безнастанно до самої смерти.

Беремо до рук тритомове видання творів Тараса Шевченка, яке ми щойно цитували. Воно вийшло в Києві в 1955 р. На ньому позначено:

«Текст друкується за виданням:

Тарас Шевченко. Повна збірка творів у трьох томах, т. I, Держлітвидав, 1949, звіреним з виданням:

Тарас Шевченко. Повне зібрання творів у десяти томах, тт. I, II. В-цтво Академії наук УРСР, 1951, 1953».

Для чого зроблено це позначення на виданні 1955 р.? Очевидно, для того, щоб упевнити читача, що в Шевченкових творах, які подаються в цьому тритомникові ніяких пропусків і спотворень немає, бо ж, як пишуть редактори, їх звірено з текстами «Повного зібрання творів». Та виявляється, що це означення

---

[3]) Т. Г. Шевченко: Твори в трьох томах. Том перший. Поезії. Критико-біографічний нарис академіка О. Є. Корнійчука. Держ. В-цтво Худож. літератури. Київ, 1955, 688 стор., редактор А. Симонова. Тираж — 50.000, друк добрий.

має лише завдання обдурити читача. Ось ми шукаємо в «Кобзарі» цього тритомника за віршем «Розрита могила» (1943 р.) і не знаходимо його. Шукаємо за «Чигрине, Чигрине» (1844 р.) і його не знаходимо. Шукаємо за містерією «Великий льох» (1845 р.) — немає й її. Немає також віршів: «Стоїть в селі Суботові» (1845 р.), «Заступила чорна хмара» (1845 р.), «Осії глава XIV» (1859 р.) і «Якби то ти, Богдане п'яний» (1859 р.).

У всіх цих творах (окрім «Заступила чорна хмара») Шевченко гостро картає Хмельницького за його необачний договір «возз'єднання» в 1654 р. української козачої республіки з деспотичним московським царством. Більшовицька цензура викинула з «Кобзаря» всі ці твори тому, що в той час по всій Україні, як відомо, за наказом ЦК КПСС з нагоди 300-річчя пропаґандисти голосно прославляли Богдана Хмельницького саме за договір 1654 р. і разом з тим справляли бучну й радісну тризну на могилі похованої свободи України. Ясно, що в таку театрально урочисту для ЦК КПСС хвилину треба було будь-що-будь заткнути рота Тарасові Шевченкові. І це — безцеремонно зробили у виданні 1955 р. Що ж до вірша «Заступила чорна хмара», то в ньому Шевченко виявив своє відкрите співчуття намаганням гетьмана Петра Дорошенка в напрямку виборення для України самостійности й висловив у ньому свою відразу до гетьмана Самойловича (назвавши його дурним) бо той тримав руку Москви й збройно, разом з князем Ромодановським, поборював Дорошенка. Отже й цей Шевченківський вірш не пасував до «Тез ЦК КПСС про 300-річчя», а тому й його викинули. А всього — аж сім віршів. Про цензурування інших видань «Кобзаря» більшовицькими органами докладні відомості подає Богдан Кравців у Збірникові- Альманахові — «Наш Шевченко», що його видала редакція газети «Свобода» в Джерсі Сити 1961 р. [3a])

Мабуть, в дальшому кастровані більшовицькою цензурою «Кобзарі» так виходили б. Але це, як видко, викликало глухе ремствування українського громадянства на самій Україні. Крім того, українська еміґрація негайно звернула увагу світової громадської думки на те, що московська більшовицька влада так само безцеремонно ц е н з у р у є творчість Шевченкову, як це робила й московська царська влада. Тому в «Кобзарі» кишенькового формату, що вийшов у Києві в 1960 р. із вступною статтею Макс. Рильського, дозволено було вмістити шість із згада-

---

[3a]) Богдан Кравців: Небезпечний «Кобзар». Совєтське фальшування поетичної творчости Шевченка. 1961 (окрема відбитка).

них передніше семи проскрибованих Шевченкових творів.[4]) Проте і в цьому ліберальнішому виданні 1960 р. не вміщено поезії «Якби то ти, Богдане п'яний», що її Шевченко написав у 1859 р., знову й востаннє відвідавши Переяслав. Занадто вже вона, ця поезія, суперечить всьому тому, що пише член-кор. Д. Ф. Острянин та інші більшовицькі пропаґандисти, ідучи сліпо за дороговказом, що ним є для них «Тези ЦК КПСС про 300-річчя возз'єднання». Крім того, і це дуже важливо, згаданий ліберальніший «Кобзар» 1960 р. дуже мало придатний для масового народнього вжитку. Надруковано його дуже дрібним шрифтом (нонпареллю) й густими рядками, тому без побільшуючого скла довго його читати не може навіть тренований читач, бо починають боліти очі. Отже — це видання зроблене не для нормального масового читача, а тільки для довідок фахівцям. Нарешті, треба мати на увазі й те, що велику кількість накладу цього видання «Кобзаря» вивезено до Москви, бо на самому початкові, перед титульною сторінкою, надруковано печатку, що відтворює зображення жетону: «Декада української літератури та мистецтва. Москва, 1960». Це говорить, що цього «Кобзаря» призначалося в основному для експорту, для розповсюдження в Москві під час Декади восени 1960 р., а частково — для вивозу за межі СССР, щоб показати, що «у нас», нібито, немає цензури.

Проте, друкуючи шість передніше згаданих Шевченкових поезій, більшовицькі редактори старалися цілком знешкодити їх своїми поясненнями. Вони поробили примітки до цих та інших творів, якими намагаються дискваліфікувати й дискредитувати Шевченка, показати його перед читачем невігласом, що не розуміється на тому, про що пише. Наприклад, у примітці до «Великого льоху» сказано:

> *«Шевченко дав однобічну оцінку діяльности Петра I. Певна суперечність є тут і в трактуванні образу Богдана Хмельницького».*[5])

У чому там виявилася суперечність, а також у чому полягала та однобічність оцінки — нічого не сказано. А до «Заступила чорна хмара» в примітках ми читаємо:

---

[4]) Тарас Шевченко: Кобзар. Вступна стаття академіка АН УРСР Максима Рильського. Держ. в-цтво художньої літератури. (Друкується за виданням: Т. Шевченко. Повне зібрання творів, т. I, II. В-цтво АН УРСР. К., 1951, 1953). Київ, 1960, стор. 608, шістнадцятка. Тираж 55.000.

[5]) Згадане передніше видання «Кобзаря» з 1960 р., стор. 576. Підкреслення наше.

Примiт. I. «Самойлович, Iван — гетьман (1672-1687)... Активно протистояв агресивним намаганням султанської Туреччини вiдiрвати Україну вiд Росiї. *В оцiнцi його дiяльности Шевченко помилявся*».

Примiт. 3. «Дорошенко, Петро — гетьман Правобережної України (1665-1676). Всупереч бажанням народу в 1669 р. поставив Правобережну Україну в залежнiсть вiд султанської Туреччини. *За зраду Дорошенка та його прибiчникiв* дорого розплатилося населення Правобережної України. *Шевченко не зовсiм правильно оцiнював дiяльнiсть Дорошенка*». [6])

Отже й тут Шевченко «помилявся», «не зовсiм правильно оцiнював». Крiм того, Дорошенко — зрадник, за твердженням коментаторiв, а Самойлович — нi.

У мiстерiї «Великий льох» Шевченко подає розповiдь душi, що її до раю не впустили за те, що вона, як була дiвчиною, з наказу Петра I (що повертався тодi «в Москву iз Полтави») напоїла його коня. Вона каже:

Я була ще недолiтком,
Як Батурин славний
Москва вночi запалила
Чечеля убила,
I малого i старого
В Сейму потопила.
Я меж трупами валялась
У самих палатах
Мазепиних...

До цього мiсця Шевченкового твору вченi бiльшовицькi коментатори дають такi примiтки, якi йдуть цiлком усупереч з ясною думкою Шевченка. Роблять це для того, щоб орiєнтувати читача у протилежний бiк. Для Шевченка Батурин, що захищався вiд московського вiйська, славний, а Чечель — герой. А вченi бiльшовицькi коментатори пишуть:

«Чечель, Дмитро — полковник, *прибiчник зрадника* Мазепи».

А про Мазепу подають:

«Мазепа, Iван — був гетьманом в рр. 1687-1708. У жовтнi 1708 р. *зрадив Росiю i Україну* i перейшов на бiк шведського короля Карла XII». [7])

Далi, у цьому ж творi «Великий льох», одна з Ворон (що символiзує собою всiляких злих духiв України: Тетерь, Богдановичiв, Iскор, Безпалих, Цецюр, Брюховецьких, Кочубеїв, Галаганiв i безлiч тих, що їх Шевченко називав «гряззю Москви» та «варшавським смiттям») хвалиться:

---

[6]) Там же стор. 585. Пiдкреслення наше.
[7]) Там же, стор. 577. Пiдкреслення наше.

А з вольними козаками
Що я виробляла?
Кому я їх не наймала,
Не запродавала?
Та живущі ж, проклятущі!
Думала, з Богданом
От-от уже поховала...
Ні! Встали, погані,
Із шведською приблудою...
Та й тоді ж творилось!
Аж злішаю, як згадаю...
Батурин спалила,
Сулу в Ромні загатила
Тілько старшинами
Козацькими... а такими,
Просто козаками,
Фінляндію засіяла;
Насипала бурта
На Орелі... На Ладогу
Так гурти за гуртом
Виганяла та цареві
Болота гатила.
І славного Полуботка
В тюрмі задушила.
Отойді-то було свято!
Аж пекло злякалось.
Матір Божа у Ржавиці
Вночі заридала.

До цього злосливо-радісного воронячого каркання вчені більшовицькі коментатори роблять ще й свій такий же додаток-пояснення:

> «Сулу в Ромні загатила тільки старшинами козацькими»... Тут мова йде про *скарання* Петром І старшин козацьких — однодумців *зрадника* Мазепи». [8])

Не насмілюючися далі заперечувати свідоме й масове винищування української людности різними способами, особливо ж — «канальськими роботами», що їх запроваджував Петро І і його нащадки (включно до Сталіна з його акцією 1929-1933 рр. і Хрущова з його акцією масового вивозу молоді за межі України), щоб обезсилити український народ і вбити його стремління до волі, — вчені коментатори намагаються будь-що-будь з л а г і д н и т и картину, намальовану Шевченком. У примітці вони пишуть:

> «За часів Петра І люд український (особливо козацтво) брав (виходить, ніби, по своїй власній охоті — ДС) участь у війні з Швецією, зокрема на території Фінляндії; багато козаків і кріпаків загнали на будування Петербурга і фортець, на будування укріплень на р. Орелі, на проведення Ладозького каналу і т. п. У війні з Швецією, а також на важких будівних та земляних роботах велика кількість людей загинула». [9])

Про способи складання цих приміток і про думки, що їх вчені більшовицькі коментатори намагаються прищепити читачам Шевченкового «Кобзаря» можна побачити й з таких, скажімо, порівнянь. Про Стефана Чарнецького, польського полководця, сказано, що він був «заклятий ворог українського на-

---

[8]) Там же, стор. 578, підкресл. наше.
[9]) Там же, підкресл. наше.

роду».[11]) А про московського воєводу боярина Григорія Ромодановського, що, як відомо, в 1659 р. після бою з прилуцьким полковником Дорошенком у щент зруйнував містечко Срібне і вирізав там усю людність (безіменні й мовчущі великі братські масові могили на вигонах Срібного нам у дитячі роки не раз з подивом доводилось оглядати) — більшовицькі коментатори пишуть як про захисника України:

> «Очолювані ним (Ромоданівським) війська, разом з козацькими військами (гетьмана Самойловича, прибічника Москви — ДС) відстояли Лівобережну Україну і Київ від загарбань шляхетської Польщі і султанської Туреччини».[11])
>
> «Гордієнко, Кость — запорозький кошовий. Разом з Мазепою *зрадив Україну й Росію* і перейшов на бік Карла XII».[12])

Отож, виходить, що коли українські землі загарбує Польща або Туреччина — це погано, а коли Москва — то добре. А мусить же бути не дві, а одна мірка для всіх загарбників українських земель.

Так само до слів Шевченка з «Іржавця»:

> «Наробили колись шведи
> Великої слави,
> Утікали з Мазепою
> В Бендери з Полтави,
> А за ними й Гордієнко» —

коментатори дають таке пояснення з явним притиском:

> «Гордієнко, Кость — запорозький кошовий. Разом з Мазепою *зрадив Україну й Росію* і перейшов на бік Карла XII».[12])

А до дальших Шевченкових слів:

> «Не спиняв би їх Прилуцький
> Полковник поганий» . . .

сказано тільки:

> «Прилуцький полковник — Гнат Галаган».

І все. А чом би й тут не сказати, що Гнат Галаган, як побачив, що справа Мазепи не певна, то зрадив його і перейшов на бік Петра І і, мабуть, не безпричинно був в нього у великій ласці? Чом би не сказати, що Галаган із своїм полком та з московським військом під командою Яковлева підступив до Сі-

---

[10]) Там же, стор. 586.
[11]) Там же, стор. 585.
[12]) Там же, стор. 581, підкресл. наше.

чі, де на той час було мало запорожців? Що він, Галаган, умовив запорожців скласти зброю й покоритися цареві, за що їх буде помилувано. А як запорожці повірили тому, що він обіцяв, і склали зборю, їх майже всіх тут же помордовано в найстрашніший спосіб, а Січ пограбовано й дощенту зруйновано. Чом би всього цього не сказати? Чи це вже, на думку більшовицьких вчених, не зрада, а геройський і вельми патріотичний вчинок, бо його, бач, доконано в інтересах імперіялістичної Москви?

Але підпорядкований Москві більшовицький апарат на Україні не тільки всевладно цензурує Шевченкову творчість, усуває з неї те, що суперечить московському імперіялізмові, а самого Шевченка дискваліфікує та робить з нього невігласа. Він пробує також фальшувати й спотворювати Шевченкові тексти. У додаткові до вінніпеґського «Українського голосу» за 3. V. 1961, що має назву «Література, наука, мистецтво», А. Господин вмістив чималу статтю про конкретні спроби фальшування багатьох Шевченкових творів у передущі роки. Та ми не будемо всього того повторювати тут, а цікавих одсилаємо до згаданої статті. [13])

Проте цензуруються й спотворюються не лише Шевченкові тексти, а й матеріяли про Шевченка. Щойно з'явилася варта уваги стаття відомого дослідника Шевченкової творчости — Павла Зайцева, під назвою «Як обкрадають Шевченка на нашій, не своїй землі».[14]) Він переглянув такі київські видання:

1) Т. Г. Шевченко в документах і матеріялах. Держ. в-цтво політичної літератури УРСР. Київ, 1950.

2) Біографія Т. Г. Шевченка за спогадами сучасників. В-цтво АН УРСР, Київ, 1958.

Виявилося, що з деяких документів більшовицька цензура вилучила все те, що не пасує до теперішньої політипи ЦК КПСС в суверенній, нібито, Україні. Так, у першій передніше названій книзі, з доповіді, що її шеф жандармів гр. Ол. Орлов подав цареві, вилучено речення, в якому сказано, що «Шевченкові твори треба заборонити, бо розповсюдження їх може мати не бажані для цілости Російської імперії наслідки». Цензура викинула такі слова Орлова:

«З улюбленими віршами (Шевченка) на Україні могли б посіятися і згодом закорінитися думки про вигадане блажен-

---

[13]) А. Господин: Фальшування творів Шевченка. Газ. «Український Голос» ч. 18, 1961 г.

[14]) «Мета», орган УНДС, ч. 1 (33) за січень-квітень 1961, Мюнхен.

ство часів гетьманщини, про те, що буде щастям повернути ті часи, і про можливість існування України, як окремої держави».

Далі Павло Зайцев виявив, що у цій збірці, «Шевченко в документах», зовсім немає дуже важливого реферату начальника штабу Корпусу жандармів ген.-лейт. Л. Дубельта, який, переглянувши усі друковані й недруковані твори Шевченка, що їх зібрала поліція, писав, що у тих творах Шевченко:

«все йде вибраним напрямком: невпинно нарікає на *страждання України* в сучасному її становищі й *хоче збудити ненависть до панування росіян*» ...

Очевидно, більшовицький цензор цілком резонно вирішив, що краще сьогочасному поколінню українців всього цього не нагадувати, бо це може загрожувати і сьогочасній більшовицькій імперії.

Перейдімо тепер до другої передніше згаданої книжки — «Біографія Т. Г. Шевченка за спогадами сучасників». У передмові до неї ми читаємо:

«У збірнику вміщені найцінніші спогади. Окремі матеріяли П. Мартоса, В. Аскоченського, Д. Селецького, П. Куліша та інших сучасників Т. Г. Шевченка не могли бути повністю використані, бо в них автори, виходячи з своїх класових позицій, викривляють характер і діяльність народнього поета». [15])

Дивно це читати у виданні Академії Наук, яке призначене не для масового читача (обсяг цього видання — 439 стор. великої вісімки, а тираж всього тільки 25.000 примірників). Адже це видання призначене для дослідників, для літературознавців, для вчителів. Виходить, що в умовах більшовицького режиму освічена інтеліґентна людина не спроможна критично розібратися у написаному? Тож А. Орлов, начальник Головного управління вищих і середніх педагогічних навчальних закладів Міністерства освіти РСФСР, небезпідставно писав нещодавно в «Правді», що сьогочасний спосіб навчання у вищих школах не привчає думати й розмірковувати («не приучает думать и размышлять»). [15a]) А становище в РСФСР репрезентує становище й по інших республіках СССР, бо вони змушені точно наслідувати взірці РСФСР. Але все ж таки ці-

---

[15]) Біографія Т. Г. Шевченка за спогадами сучасників. Видавництво АН УРСР, Київ, 1958, стор. 3.

[15a]) А. Орлов: Так ли мы учим студентов? («Правда», ч. 160 за 9. VI. 1961, стор. 6).

каво, як саме згадані передніше автори спогадів про Шевченка «викривляють характер і діяльність» його? Павло Зайцев завдав собі труду перевірити надруковані у визначеному виданні спогади. І тут виявилося, наприклад, що із спогадів великоруського поета Я. Полонського (якого редактори зовсім не вважають за реакціонера) випущено таке місце:

> ...«він (Шевченко) не любив нашого поета Пушкіна і не тому, щоб він уважав його за недоброго поета, а просто тому, що Пушкін — автор поеми «Полтава». Шевченко дивився на Кочубея лише як на донощика, Пушкін бачив у ньому вірного сподвижника Петра Великого, оклеветаного і скараного на смерть Мазепою...» і т. д. (Том І-ий Празького «Кобзаря» 1876 р.)».

Нам цікаво було перевірити, чи це місце викинуте і з іншого теж не масового і не популярного видання — «Спогади про Шевченка», що вийшли ще меншим накладом — 10.000 прим. при обсязі 659 стор.[16]) Виявилося, що і в цій книзі щойно процитованого місця немає.[17]) Проте, викидаючи це небезпечне місце, цензор забув викинути примітку до нього. А в цій примітці упорядчик писав:

> «Різна класова приналежність і різні ідейно-політичні погляди двох великих поетів — Пушкіна і Шевченка — не могли не виявитися у різних оцінках соціяльно-політичних питань. Але, як видно з листів, щоденника та повістей, Шевченко схилявся перед поетичним генієм Пушкіна, він високо оцінював його і часто цитував у своїх творах». [18])

Та з усього цього ясно видно, що автор примітки даремно одводить очі читачеві. Справа тут не в різній клясовій приналежності двох великих поетів і не в різних оцінках соціяльно-політичних питань, а в різній національній приналежності та в різній оцінці важливих подій української історії. Пушкін оцінює дану подію з погляду великоруського великодержавника й імперіяліста («и все славянские ручьи сольются в русском море»), а Шевченко — з погляду захисника свободи й суверенности українського народу. Цей національний момент більшовицька цензура й старається всіляко замазати й вичистити з біографії Шевченка.

---

[16]) Спогади про Шевченка. (Упорядкування, вступна стаття та коментарі А. І. Костенка). Держ. в-цтво худож. літератури, Київ, 1958, вел, вісімка, 659 стор., тираж 10.000.

[17]) Там же, стор. 432.

[18]) Там же, стор. 608.

Порівнюючи текст спогадів Я. Полонського в «Біографії Т. Г. Шевченка за спогадами сучасників», що її видала АН УРСР, із текстом у книзі «Спогади про Шевченка», ми виявили ще одну цензурну вирізку в «Біографії . . .», якої не спостеріг чи не згадав Павло Зайцев, і яку цензор книжки «Спогади про Шевченка» забув тут викинути. А це місце дуже важливе для з'ясування поглядів Шевченка на аморальність політики. Я. Полонський пише:

> «Одного разу на вечорі у Білозерського, редактора журналу «Основа», я пам'ятаю, Шевченко підтримав думку одного заїжджого слов'янина-галичанина, що всяка політика — аморальна, що заради політичних міркувань чинилися й чиняться всі неправди і з них виникають усі злощастя племен і народів, а тому для держави найкраще — не мати ніякої політики». [19])

До цього місця упорядчик А. І. Костенко зробив примітку:

> «Під цим Шевченко розумів політику буржуазних держав, що завжди вела до поневолення та воєн». [20])

Звичайно, пояснення Костенка фальшиве і зроблене тільки для одводу очей. Тому упорядчики чи цензори «Біографії Т. Г. Шевченка в спогадах сучасників» вирішили цю справу простіше — викинути це місце із спогаду Полонського.[21]) Чому? Та тому, що вони прекрасно розуміли, що аморальність політики влади ЦК КПСС перевершує всі відомі до цього історичні зразки, а тому нехай люди над цим краще думають.

Павло Зайцев подав також цілу низку інших пропусків у спогадах, що їх зроблено з причини невідповідности тих місць великодержавній імперіялістичній політиці ЦК КПСС. Про один факт, що стосується погляду Шевченка на акцію гетьмана Мазепи і який московська більшовицька цензура намагається витерти з Шевченкової біографії, згадаємо ще далі, в розд. 4.

Що ж можна тепере сказати про авторів усіх цих коментарів і тлумачень, що їх повторює й Д. Ф. Острянин, та про більшовицьких цензорів і спотворювачів Шевченкової спадщини? Якщо вони належать до пануючої нації завойовників, то це зрозуміло. Це — просто акт грубого московського шовіністичного насильства та й все. Якщо ж вони належать до української національности, то можемо лише з жалем повторити Шевченкові слова із його вірша «П. С.» (Петро Скоропадський):

---

[19]) Там же, стор. 433.
[20]) Там же.
[21]) Див. «Біографія Т. Г. Шевченка в спогадах . . .», стор. 223.

«..... Люди, люди!
За шмат гнилої ковбаси
У вас хоч матір попроси,
То оддасте...»

І тому мимоволі пригадуються нам дрібні, але на загальному оцьому тлі такі промовисті факти з життя в Полтаві в 1919-1920 рр. Місто окуповане московською червоною армією. Тривожний і грізний час. Групи чекістів, іноді під прикриттям броневих машин, оточують серед ночі квартали міста і роблять масові обшуки. Когось ловлять, заарештовують і люди безслідно зникають. Одного разу група чекістів, у складі якої була й жінка в ролі, либонь, слідчого, робить пильний трус в одної української жертви. Всі обшукувачі розмовляють великоруською мовою і для них кожен українець, як видно, обов'язково — шовініст. Ці два визначення для них — тотожні, синонімічні. Жінка-чекіст, побачивши портрет на стіні в кімнаті обшукуваного, каже до своїх спільників-співобшукувачів: «Почему в этих шовинистов мы всегда находим портрет Шевченки»?...

Так само нагадується й інший епізод з 1920-1921 рр. Наш приятель Х. С. Рябокінь розповідав нам, як на якихось зборах в Полтаві виступив А. С. Макаренко, завідувач дитячої колонії безпритульних (вона була поблизу Полтави). Пізніше Макаренко став відомий в СССР як письменник-педагог, автор «Педагогической поэмы». Був він обрусілим і психологічно вже зовсім асимільованим українцем, який цілком відрікся своєї національности. Це був один з тих, які вважають себе більшими великоросами, ніж самі великороси. І що про них навіть сам Ленін до свого щоденника 30. XII. 1922 р. продиктував запис (щоправда, дуже обережно і м'яко зредаґований):

«...відомо, що обрусілі інородці завжди пересолюють щодо істинно руського настрою». [22])

А цариця Катерина II у XVIII ст. просто називала таких наших співвітчизняників — «презреннимі малоросамі». Так от, звертаючись до присутніх на зборах, згаданий передніше Макаренко із злобою говорив:

«Оні поют: «Поховайте та вставайте, кайдани порвіте і вражою злою кров'ю волю окропіте!» А знаете о ком оні тогда думают? — О русскіх!»

І на думку Макаренка співання «Заповіту» треба було б заборонити. Та нічого дивного в цьому й не було. Адже Макарен-

---

[22]) Цитуємо за «Комуніст України» ч. 7 за липень 1956 р.

ко, безперечно талановита й вольова людина — був ідейним і практикуючим обрусителем. Щоправда, персонажі його «Педагогической поэмы» іноді балакають українською мовою, але виключно мовою покаліченою, жаргонізованою, цим продуктом довгої русифікаційної політики Москви на Україні. Вони, ті персонажі, як і сам Макаренко, в наслідок тої політики, проваджуваної століттями, давно вже втратили, або й змалку не набули свідомости своєї національної приналежности. Про одного свого персонажа Макаренко пише, що хоча він, напівграмотний, не вмів говорити доброю великоруською мовою і засмічував її покаліченими українізмами, проте — «принципиально украинского языка не признавал». А сам Макаренко з презирством згадує, що у 1920 р. — «по всей Украине ходили батьки и вокруг многие находились в блакитно-желтом очаровании» («Педагогическая поэма»).

Та ні тоді, ні тепер московські більшовики і їхні підпомогачі на Україні не наважувалися й не наважуються зовсім «заткнути рота» Шевченкові. Коли б він був живий, то, немає сумніву, вони заткнули б йому рота навіки, як заткнули рота, скажімо, Мих. Грушевському, Сер. Єфремову, Мих. Слабченкові, Мих. Кравчукові і багатьом іншим з цвіту української науки. Бо мав Шевченко натуру не лакузи й не полохливого Тичини. Не належав він до тих, що легко згинаються.

О думи мої! О слово злая!
За тебе марно я в чужому краю
Караюсь, мучуся... але не каюсь! —

писав він року 1847 в Орській кріпості на засланні. Та Шевченко вже давно помер і при тому став він занадто вже великою й широко відомою історичною постаттю як серед народів колишньої Російської імперії, так і за її межами, особливо ж — серед слов'ян. Став він занадто яскравою постаттю сміливого й вогняного протестанта проти всілякої несправедливости. Був він занадто великим і широко визнаним і шанованим оборонцем проти будь-якого гноблення — національного, соціяльного, політичного. Тому довелося московським більшовикам в інший спосіб підійти до Шевченка. Довелося оголосити його «своїм» і відповідно тлумачити й підчищати його творчість та використовувати її для своїх політичних потреб. Галагани ж і Кочубеї за чини й матеріяльні вигоди — завжди й скрізь знайдуться і допоможуть.

3. Як Шевченко ставився до Хмельницького за його договір з Москвою у Переяславі.

Ми уважно переглянули всі місця «Літопису життя і творчости Т. Г. Шевченка» [23]) за показниками, де згадується про Богдана Хмельницького. Перевірили також відповідні місця з творів самого Шевченка. І ніде не знайшли ми висловлювань, у яких би Шевченко, як це твердить Д. Ф. Острянин, «додатньо оцінював возз'єднання України з Росією» і в яких би він, Шевченко, «схвалював діяльність Б. Хмельницького», пов'язану з цим «возз'єднанням». І навпаки, у тих саме творах, що їх викинуто із «Кобзаря» у тритомникові видання 1955 р., Шевченко з приводу цього «возз'єднання» послідовно висловлює свій жаль, тяжкі нарікання й обурення на великого організатора й провідника революції 1648 р. Він, Шевченко, вважав Богданів договір з Москвою в 1654 році причиною величезної трагедії й усіх наступних незчислимих нещасть України.

Розгляньмо ж ці Шевченкові нарікання хронологічно й більш-менш докладно. Року 1843 Шевченко поїхав на Україну. Тут він знову на власні очі побачив і гостро відчув усю гіркоту й жах дійсности рабського існування українського народу у складі хваленої тепер більшовиками «Московської централізованої держави». Винятково жорстока московська кріпацька система, запроваджена Катериною II, придушила дві третини українського селянства, перетворила його на безправне панське бидло, зрівняне з худобою. Українська культура була придавлена й фактично винищувалася. Українська мова не могла розвиватися, бо для цього московська влада створила цілу систему поліційних перешкод. Шовіністична русифікаційна виховна система вже з шкільної лави відривала від українського народнього пня освічені українські верстви. Вони повільно русифікувалися і ставали чужі й ворожі українському народові не лише соціяльно, через свої станові привілеї, але й національно, бо приймали чужу великоруську культуру, асимілювалися з великоросами. Деспотична московська політична система придушувала все тяжким каменем і вилучала всяку можливість на будь-яке поліпшення, на будь-який поступ.

---

[23]) Див.: а) В. Анісов, Є. Середа: Літопис життя і творчости Т. Г. Шевченка. Державне в-цтво художньої літератури. Київ, 1959, вісімка, 460 стор., б) Дм. Косарик: Життя й діяльність Т. Шевченка. Літературна хроніка. Радянський письменник, Київ, 1955, мала вісімка, 392 стор.

Все це Шевченко бачив і відчував ще дитиною, але не все тоді ясно усвідомлював. Крім того, про цю непривабну й гірку дійсність він трохи призабув за час свого досить довгого перебування за межами України, особливо ж за час життя в Петербурзі, де розум і увагу його полонили нові враження й нові змагання, пов'язані із звільненням його з кріпацтва й наукою в Академії мистецтв. Прибувши ж на Україну в зрілому віці і зіткнувшися з тою дійсністю віч-на-віч, Шевченко вжахнувся. 1. 9. 1843 р., перебуваючи в містечку Березані, підо впливом всього баченого й пережитого, він пише пройняту сумом і безмежною гіркотою поезію «Розрита могила», що починається відомими словами тяжкого жалю:

Світе тихий, краю милий,
Моя Україно!
За що тебе зруйновано,
За що, мамо, гинеш?

У цьому вірші поет устами Матері-України нарікає на те, що українські степи — «запродані» чужинцям, а сини України — загнані московською владою «на чужину, на чужу роботу». І навіть дорогі могили предків, що лишилися ще для українського народу свідками і згадкою слави дідівщини — вже «москаль розриває». Для Шевченка стало ясно, що все це — наслідок акту про злуку 1654 р. Тому він з гіркотою, що межує з одчаєм, пише від імени Матері-Вкраїни:

. . . Ой, Богдане! . . .
Нерозумний сину!
Подивись тепер на матір,
На свою Вкраїну,
Що, колишучи, співала
Про свою недолю,
Що, співаючи, ридала,
Виглядала волю.
Ой Богдане, Богданочку!
Якби була знала,
У колисці б задушила,
Під серцем приспала . . .

Шевченко, звичайно, прекрасно розумів, що Б. Хмельницький зробив цю трагічну помилку без злого наміру. Але розуміння цього не робили дійсности легшою. Шевченко бачив, що трагічна Богданова помилка породила нові нещастя для українського народу. Ці нещастя має кожен поневолений народ. Знайшлися тоді, як знаходиться й тепер, певна кількість перевертнів, прислужників Москви, які заради своєї власної користи, заради особистих почестей та багатства й вигід допомагали й допомагають усугубляти наслідки акту 1654 р. І Шевченко із сарказмом пише далі:

А тим часом перевертні
Нехай підростають,
Та поможуть москалеві
Господарювати
Та з матері полатану
Сорочку, здіймати.

І закінчує він свою поезію зверненням до цих покидьків свого народу, яке вщерть повне презирливої ненависти:

Помагайте, недолюдки,
Матір катувати.

Всі ми добре бачимо й знаємо, що явище зради свого народу й ганебне прислужництво завойовникові не зникло на Україні й тепер. Бо не зник і сам режим колоніяльної підпорядкованости, що скрізь породжує й підтримує те тяжке явище, цю гангрену на живому народному тілі. Цим і пояснюється, що московська більшовицька цензура намагається викинути цього вірша із Шевченкової спадщини. Він — коле очі окупантам і їхнім прислужникам, нагадує читачам на Україні про потворну дійсність.

Повертаючися до Петербурґу, Шевченко 19 лютого 1844 р. в Москві, все під тими ж враженнями баченого, передуманого й пережитого, написав вірш «Чигрине, Чигрине». Це маленьке місто Шевченко взяв тут за об'єкт свого співу не випадково. Воно було столицею Богдана Хмельницького за часів боротьби за незалежність і волю Україні, за часів величі української держави. Отже, занепад Чигирина символізував для Шевченка занепад України, занепад українського народу під московською тиранією. У цьому вірші відчувається все та ж безмежна гіркота й безсилля:

...За що ж боролись ми з ляхами? І рудою поливали...
За що ж ми різались з ордами? І шаблями скородили.
За що скородили списами Що ж на ниві уродилось ??!
Московські ребра ??... засівали, Уродила рута... рута...
Волі нашої отрута...

Тую волю отруїли наслідки акту 1654 р.

...заснула Вкраїна
Бур'яном укрилась, цвіллю зацвіла,
В калюжі, в болоті серце прогноїла
І в дупло холодне гадюк напустила,
А дітям надію в степу оддала, —

гірко нарікає поет і закінчує цього вірша словами, що є повні смутку, горя, але разом з тим і якоїсь невиразної надії:

Спи, Чигрине, нехай гинуть
У ворога діти.
Спи, гетьмане, поки встане
Правда на сім світі.

Цілком від'ємну оцінку актові 1654 р. Шевченко дає і в містерії «Великий льох», що її написав він у жовтні 1845 р. у

Миргороді, коли знову приїхав на Україну з Петербурґу. У цій містерії три душі розповідають одна одній, за що їх до раю не впускають. Виявляється, що першу душу до раю не впустили тому, що вона, як була ще дівчиною, зробила страшенний гріх: перейшла з повними відрами води шлях Хмельницькому і цим несвідомо напророчила йому повного успіху. Вона каже:

А того й не знала,
Що він їхав в Переяслав
Москві присягати!..
І вже ледве я на-ледве
Донесла до хати
Оту воду... Чом я з нею
Відер не побила?

Батька, матір, себе, брата,
Собак отруїла
Тою клятою водою!
От за що караюсь,
От за що мене, сестрички,
І в рай не пускають!

З цього бачимо, як від'ємно оцінював Шевченко Переяславський договір з Москвою в 1654 р.

Шоправда, Острянин, як ми вже знаємо, на доказ того, що Шевечнко, нібито, схвалював Богданове «возз'єднання» України з Москвою, покликується на поему «Гайдамаки». Проте в «Гайдамаках» про те «возз'єднання» нічого не говориться, а є згадки лише про події 1648 року, про повстання проти першого гнобителя — проти панської Польщі. Покликується Острянин також на твір «Подземелье», але нам не відомо, що це за твір. Мабуть, це так перекладено на великруську мову наголовок «Великий льох». Але ми щойно бачили, що у «Великому льосі» немає ніякого схвалення «возз'єднання», а є його гостре засудження. Нарешті, покликається Острянин на якийсь Шевченків вірш «За що ми любимо Богдана?», але не подає цього вірша а у тих київських виданнях «Кобзаря» (1955 і 1960 рр.), що їх ми мали змогу переглянути, його немає. Лише в книзі Анісова й Середи під 1845 роком знайшли ми таке зауваження:

> «Цим роком (1845) датується вірш Шевченка «За що ми любимо Богдана?» (Шевченко Т. Повне зібрання творів у десяти томах, 1939, том І, стор. 292. Тут він надрукований вперше)».

З цього бачимо, що той вірш до 1939 р. нікому не був відомий. Але чому ж його немає в наступних «Кобзарях» 1955 і 1960 рр.? Розгадки треба, мабуть, шукати у його змісті. Як подає Б. Кравців (за «Повним зібранням творів Т. Шевченка в десяти томах» з 1939 р.) увесь цей вірш такий:

За що ми любимо Богдана?
За те, що москалі його забули,
У дурні німчики обули
Великомудрого гетьмана.

Як бачимо, у цьому вірші на чотири рядки, що його складено для якоїсь наглої й конкретної потреби без глибшого задуму, немає абсолютно ніякого схвалення «возз'єднання». Тож краще для Острянина на нього покликатися, ніж подавати сам вірш. І він це зробив. Але ходімо далі за Шевченковим «Кобзарем». 21. X. 1845 р. у с. Мар'їнському Шевченко (заробляючи в той час малюванням портретів у поміщика Платона Лукашевича) написав вірш «Стоїть в селі Суботові». Це, ніби, продовження і разом з тим підсумок всьому тому, що він висловив у містерії «Великий льох». Вірш незвичайної сили, ясности Шевченкової думки й програмовости його політичних прагнень.

Стоїть в селі Суботові
На горі високій
Домовина України —
Широка, глибока.

Ото церква Богданова.
Там то він молився,
Щоб москаль добром і лихом
З козаком ділився.

З цього бачимо, як добре розумів Шевченко, що Б. Хмельницький, готуючися до підписання і скріплення присягою договору 1654 року, думав про добро українського народу і сподівався, що в наслідок союзу з московською державою встановляться з нею братні стосунки. Та ці Богданові сподівання зовсім не виправдалися. Навпаки, цей союз з Москвою поклав Україну в домовину широку й глибоку. І Шевченко далі пише:

Мир душі твоїй, Богдане!
Не так воно стало;
Москалики, що заздріли *)
То все очухрали.
Могили вже розривають
Та грошей шукають,
Льохи твої розкопують
Та тебе ж і лають,
Що й за труди не находять!

Після цього Шевченко дає цілком ясну і разом з тим абсолютно від'ємну оцінку актові «возз'єднання», наслідки якого він щойно змалював. Він пише:

Отак-то, Богдане!
Занапастив еси вбогу
Сироту-Вкраїну!
За те ж тобі така й дяка.
Церкву-домовину
Нема кому полагодить!
На тій Україні,
На тій самій, що з тобою
Ляха задавила!
Отаке-то, Зіновію,
Олексіїв друже!

Ти все оддав приятелям,
А їм і байдуже.
Кажуть, бачиш, що все-то те
Таки й було наше,
Що вони тільки наймали
Татарам на пашу
Та полякам... Може й справді!
Нехай і так буде!
Так сміються ж з України
Сторонні люди!

---

*) заздріли — побачили.

А закінчуючи і впадаючи в пророчий екстаз, Шевченко проголошує:

Не смійтеся, чужі люди!
Церква-домовина
Розвалиться... і з-під неї
Встане Україна
І розвіє тьму неволі,
Світ правди засвітить.
І помоляться на волі
Невольничі діти!...

Через два ж місяці після цього, 19. XII. 1845 р., зупинившися переїздом до Переяслава у селі В'юнищах, Шевченко у «Давидових псалмах» продовжує далі розвивати ті ж самі думки. У псалмі 43, згадавши, як Бог допоміг козакам за часів Хмельниччини побороти ворога — панську Польщу, він просить Бога вдруге допомогти побороти іншого ворога, ще лютішого — московських загарбників, московський імперіялізм. По імени ні Хмельниччини, ні панської Польщі, ні московських загарбників Шевченко із зрозумілих причин у псалмі не називає, але все це цілком ясно видно із самого тексту, що зовсім не є переспівом Давидового псалма, а тільки наслідуванням псалмового стилю із вложенням у твір сучасного Шевченкові змісту. Звертаючися до Бога і протиставляючи часи визвольної боротьби 1648 року під проводом Богдана Хмельницького своїм часам, Шевченко каже:

...А нині?..
Покрив еси знову
Срамотою свої люди, —
І вороги нові
Розкрадають, як овець, нас
І жеруть!... Без плати
І без ціни оддав еси
Ворогам проклятим.
Покинув нас на сміх людям
В наругу сусідам,
Покинув нас яко впритчу,
Нерозумним людям.
І кивають, сміючися,
На нас головами,
І всякий день перед нами —
Стид наш перед нами.
Окрадені, замучені,
В путах умираєм.
Не молимось чужим богам,
А тебе благаєм:
«Поможи нам, ізбави нас
Вражої наруги,
Поборов ти першу силу,
Побори ж і другу,
Ще лютішу»...

А пройшло ще кілька днів і Шевченко в Переяславі, захворівши, пише 25. XII. 1945 р. свій «Заповіт», в якому вже просто закликає до повстання, бо не бачить іншого виходу з тяжкого московського ярма:

Поховайте та вставайте,
Кайдани порвіте
І вражою злою кров'ю
Волю окропіте.

Якщо не рахувати запису до щоденника 22 і 23. IX. 1857 р., в якому Шевченко згадує, що він читає «Богдана Хмельниць-

кого» Костомарова, та хвалить цю працю, як добрий історичний дослід, то в дальшому більш-менш докладно Шевченко до теми «Богдан Хмельницький — Переяславський договір» повертається ще двічі. Приїхавши після повернення із заслання до Переяслава і побачивши його у цілковитому занедбанні й бруді, які символізували Шевченкові становище всієї України під московською владою, побувавши також на відправі в тій церкві, в якій року 1654 Богдан присягав московському цареві на вірність, поет 18. VIII. 1859 р. пише:

Якби то ти, Богдане п'яний,
Тепер на Переяслав глянув,
Та на замчище подививсь, —
Упився б, здорово упивсь!
І, препрославлений, козачий
Розумний батьку! і в смердячій
Жидівській хаті б похмелившись.
Або в калюжі утопивсь,
В багні свинячім...
Амінь тобі, великий муже,
Великий, славний, та не дуже!..
Якби ти на світ не родивсь,
Або в колисці ще упивсь,
То не купав би я в калюжі
Тебе преславного... Амінь!

Це, мабуть, найгостріший Шевченків засуд Богдана Хмельницького за його «возз'єднання» України з деспотичним московським царством. А 25. XII. 1859 р. вже в Петербурзі Шевченко знову в елегійному тоні, повному гіркоти й хвилевого відчаю, пише в поезії «Осії глава XIV»:

Погибнеш, згинеш, Україно!
Не стане знаку на землі!
А ти пишалася колись
В добрі і розкоші! Вкраїно!
Мій любий краю неповинний!
За що тебе Господь кара,
Карає тяжко? За Богдана,
Та за скаженого Петра,
Та за панів отих поганих
До краю нищить, — покара,
Уб'є незримо...

І знову Шевченко закінчує свою поезію трагічним передчуттям щодо ролі отих перевертнів, отих «дядьків отечества чужого»:

.....Во злобі
Сини твої тебе уб'ють...

Ми переглянули тут більш-менш всі Шевченкові висловлювання про Богдана Хмельницького у зв'язку з трагічним для України наслідками договору 1654 р. Пункти цього договору московська влада вже з перших днів не вважала для себе законом. Вона використала їх тільки для поневолення України з поступінним знищенням усіх її вольностей та для уярмлення українського народу. З усього переглянутого, де ми докладно подавали цитати з творів Шевченка, наочно видно, що поет не тільки ніде додатньо не оцінював договір 1654 р. з Москвою про «возз'єднання» України з деспотичною московською державою,

як про це несумлінно намагається переконати своїх читачів член-кор. АН УРСР Д. Ф. Острянин, а якраз навпаки — Шевченко послідовно й гостро засуджував його за цей договір, дійшовши найбільшої, мабуть, гостроти у своїх висловлюваннях року 1859.

4. Шевченкове ставлення до Мазепи й перемоги Петра під Полтавою.

Д. Ф. Острянин так пише з приводу цього:

> «Високо цінуючи Богдана Хмельницького (за «возз'єднання України з Росією», як він каже в іншому місці — Д. С.), поет з ненавистю згадує про гетьмана Мазепу, що хотів за допомогою чужоземних загарбників одірвати український народ від братерського великоруського народу й віддати під владу шведських і польських поміщиків. Мазепу він, Шевченко, називав «шведським приблудою», бачив у ньому предателя українського народу».

Чи є у всьому цьому писанні члена-кор. АН УРСР хоч якась доля правди? Відповідь на це нехай дають документи і сам Шевченко.

Приїхавши року 1843 на Україну, Шевченко якийсь час під кінець року жив у маєткові Репніних в Яготині, на Полтавщині, де робив замовлені йому копії з портрета князя М. Г. Репніна. Там Шевченко зустрівся і познайомився з П. Д. Селецьким. Це був реакційних поглядів поміщик з Пирятинського повіту, Полтавської губернії. Згодом Селецький став київським віце-губернатором. Мав він музичну освіту й здібності композитора. Про свою зустріч з Шевченком у Репніних Селецький згадав потім у своїх спогадах. Уривок з них вміщений у виданні АН УРСР — «Біографія Т. Г. Шевченка за спогадами сучасників». Там ми читаємо (подаємо в перекладі):

> «Кілька разів в Яготині я грав на фортепіяно, і моя музика дуже сподобалася. Варвара Миколовна (дочка Репніна — Д. С.) запропонувала мені написати оперу, а лібретто взявся скласти Шевченко. За сюжет взяли Мазепу [150]) [...]. Варвара Миколовна й Шевченко хотіли, щоб лібретто було написане українською мовою, а я був протилежної думки й доводив, що Шевченко так достатньо володіє великоруською мовою, що добре напише лібертто й по-великоруськи. Якщо писати оперу, казав я, так писати вже серйозну і на мові загальноприступній [...]. Кожен обстоював свою думку, тим справа й закінчилася».[24])

---

[24]) Біографія Т. Г. Шевченка за спогадами сучасників, стор. 64.

З поданого в академічному виданні уривку (в якому упорядчики чи цензори зробили два якихось пропуски, що їх позначено трьома крапками в квадратових дужках) ясно видно, що незгода відбулася на ґрунті — якою мовою писати лібретто: українською чи великоруською. Шукаємо тепер примітку 150. Там вчені коментатори пишуть:

> «Мазепа Іван Степанович (1644-1709) український гетьман (1687-1709), *зрадник українського і російського народів*».[25])

Підкреслені слова виразно говорять, яку думку хочуть накинути читачеві співробітники Академії Наук УРСР. Але що ж саме пропущене в тексті спогадів Селецького? Павло Зайцев, що мав змогу перевірити поданий передніше кастрований уривок із повним текстом спогадів Селецького, подає:

> «Д. Селецький пише в спогадах: «Вибрали сюжет, що задовольняв усіх драматизмом і багатством дії, — Мазепа». Шевченко мав написати лібретто, а автор спогаду Д. Селецький тоді полтавський губерніяльний маршалок шляхти, а згодом київський губернатор) — музику. «*Коли всі*, — оповідає Селецький, — *обстоювали особу Мазепи й хотіли представити його оборонцем свободи в боротьбі з деспотизмом Петра*», він, Селецький, у вчинках Мазепи «не находив» нічого героїчного і домагався, щоб його представити таким, «яким він справді був», а коли з уст майбутнього композитора вирвалось слово «зрадник», що мало характеризувати «справжню» постать гетьмана, всі через це мало з ним не посварилися».[26])

Тож виходить, що пропуск у цитаті з спогадів Селецького, що його зроблено у «Біографії Т. Г. Шевченка . . . », зроблений з метою зфальшувати справу, звівши її тільки до питання мови. З усього цього бачимо, що співробітники АН УРСР, що разом з тим є й членами російської комуністичної партії на Україні, вважають Мазепу за зрадника так само, як більш сто років тому за зрадника мали його й члени тодішнього російського дворянства на Україні. Ось, наприклад, «Соборна Україна» (ред. Ілля Борщак) подає:

> «1852 р. цензура Миколи I покарала головного редактора газети «Санктъ-Петербургскія Вѣдомости» за прихильну згадку про модний тоді в Парижі танок «Мазепа», бо «это ненавистное для всякаго русскаго имя злодѣя, даже и въ примѣненіи къ танцу, не могло, по чувству вѣрноподдани-

---

[25]) Там же, стор. 384, підкреслення наше.

[26]) «Мета» ч. I (33), 1961 р. стор. 2, підкреслення наше.

чеокаго усердія, подлежать ни малѣйшему одобренію»... (це ненависне для кожного росіянина ім'я злочинця, навіть у застосуванні до танку, не могло, з почуття вірнопідданої ревности, підлягати ані найменшій похвалі»). («Русская Старина», 1903, XII, стор. 688-689. Матеріалы по исторіи цензуры»).[26а])

Спільність думок між тодішніми й теперішніми представниками пануючої на Україні імперської кляси — просто зворушлива. Різниця хіба тільки ось у чому:

а) Понад сто років тому так думали не всі, а тільки **найреакційніші** члени дворянства (у даному випадкові — Д. Селецький). Бо були тоді й такі (у цьому випадкові — Репніни), які насмілювалися обстоювати й протилежні погляди і бачили в Мазепі оборонця волі України. Тепер же імперська більшовицька партія (що замінила колишнє дворянство) — «монолітна», бо негайно викидає з своїх лав і позбавляє усіх привілеїв, хто насмілиться не так думати, як наказано з Кремлю. Так чистити свої лави старе дворянство не додумалося.

б) Понад сто років тому керівний центр імперського дворянства проголосив Мазепу зрадником **російського** народу. Тепер же керівний центр імперської більшовицької партії проголошує Мазепу зрадником перш за все **українського** і лише потім російського народу. Як бачимо, й тут старе дворянство не було таке мудре, як його наступники з КПРС.

Проте, якщо між колишніми найреакційніщими представниками дворянства і теперішньою сметанкою більшовицької партії виявляється така зворушлива єдність поглядів у справі оцінки визвольної акції Мазепи, то чим же пояснити ті пропуски в академічному виданні, що їх зроблено у спогадах Селецького? Адже цих пропусків не зробила навіть царська цензура. Та пояснюється це дуже просто. Як щойно ми бачили, Шевченко й інші, що брали участь в обговоренні справ, у протилежність Селецькому, «обстоювали особу Мазепи і хотіли представити його оборонцем свободи в боротьбі з деспотизмом Петра». А це цілком суперечить теперішній позиції керівників більшовицької партії.

Із співставлення усіх цих фактів бачимо, що твердження Д. Ф. Острянина про те, що, начебто, «Шевченко з ненавистю говорить про гетьмана Мазепу» і що він, Шевченко, бачив у Мазепі «предателя українського народу» — це звичайнісінька ганебна видумка й наклеп на Шевченка з боку московської партій-

---

[26а]) «Соборна Україна» (Париж) ч. 3-4, 1961, стор. 127: «Як тепер, так і колись»...

ної більшовицької пропаґанди, голос якої несумлінно, некритично й по-рабському повторює Д. Ф. Острянин, бо його, члена-кор. АН УРСР, як каже великоруське прислів'я — «положение обязывает» (примушує становище).

Із поданого передніше (в розд. 2) уривку з містерії «Великий льох» (1845 р.) кожному, хоч трохи грамотному читачеві, ясно, що під «шведською приблудою» одна з Ворон (яка уособлює собою злих духів України) розуміє Карла XII. Та ж сама Ворона й козаків там називає «проклятими» й «поганими». Нащо ж Д. Ф. Острянин, член-кор. Академії Наук, робить з себе невігласа, твердячи, що «шведською приблудою» Шевченко називав Мазепу? Адже Мазепа нівідкіль не приблуджувався. Кого Д. Ф. Острянин в такий примітивний спосіб хоче одурити? Нащо він так ганебно фальшує Шевченкові думки?

Хоча за часів Шевченка в Російській імперії (як тепер за часів Острянина в СССР) висловлювати на Україні свою солідарність із змаганнями Мазепи в напрямку звільнення України від деспотичної залежности Москві було небезпечно, бо це прирівнювалося тоді(як прирівнюється й тепер) до державної зради, проте Шевченко знайшов у собі достатньо мужности, щоб у містерії «Великий льох» виявити, хоч і не зовсім відверто, але цілком прозоро свій жаль з приводу поразки Мазепи й шведів під Полтавою року 1709 і висловити свої симпатії оборонцям суверенности українського народу. Із змісту тої містерії ми дізнаємося, як душа другої дівчини карається і не може потрапити до раю за те, що та дівчина напоїла Петрові І коня, коли він повертався в Москву після переможного бою під Полтавою. Шевченко в цій містерії з безсумнівною симпатією до повсталих і разом з тим із справжньою ненавистю до загарбницької імперіялістичної Москви говорить устами душі другої дівчини:

Я була ще недолітком,
Як Батурин славний
Москва вночі запалила
Чечеля убила,
І малого і старого
В Сейму потопила.
Я між трупами валялась
У самих палатах
Мазепиних... Коло мене
І сестра і мати
Зарізані, обнявшися,
Зо мною лежали,
І насилу то насилу
Мене одірвали
Од матері неживої.
Що вже я просила
Московського копитана,
Щоб і мене вбили!
Ні не вбили, а пустили
Москалям на грище!
Насилу я сховалася
На тім пожарищі!
Одна тільки й осталася
В Батурині хата!
І в тій хаті поставили
Царя ночувати,
Як вертавсь із-під Полтави.
А я йшла з водою
До хатини... а він мені
Махає рукою:
Каже коня напоїти.
А я й напоїла!..
Я не знала, що я тяжко,
Тяжко согрішила!...

Тут ми цілком ясно бачимо, як в дійсності оцінював Шевченко наслідки перемоги Петра І під Полтавою над Мазепою і Карлом XII.

Шевченко мало писав про Мазепу. Але коли писав, то злої думки про нього за його спробу звільнитися від московського деспотизму не висловлював. Ось, наприклад, у вірші «Сон» («Гори мої високії»), що його Шевченко написав року 1847 на засланні, ми знаходимо сумовиту згадку про втрачену свободу й руїни та могили України:

«Вечірнє сонце гай золотило,
Дніпро і поле золотом крило;
Собор Мазепи *сяє*-біліє,
Батька Богдана могила мріє»...

Ніякої ненависти і у цій згадці (всупереч твердженню Острянина) Шевченко ні до Богдана, ні до Мазепи не висловлює, а тільки жаль і сум за втраченим. У вірші «Чернець» (1847 р.), в якому говориться про Мазепиного супротивника — Семена Палія, Шевченко згадує, не називаючи по імені, «сивого гетьмана». Але і в цьому вірші Шевченко не ганьбить Мазепу, не називає його зрадником. Та надолужують цього запопадливо вчені більшовицькі коментатори. Вони до названого вірша в примітках пишуть: «сивий гетьман — зрадник Мазепа».[27])

Але у вірші «Іржавець», що його Шевченко написав того ж року 1847 на засланні в Орській кріпості, а року 1858 у Москві ще раз переглянув і підправив, ми знаходимо вже цілком ясні Шевчнкові висловлювання з приводу акції Мазепи й зокрема Шевченків погляд на нещасливий для України бій під Полтавою року 1709.

Наробили колись шведи
Великої слави,
Утікали з Мазепою
В Бендери з Полтави.
А за ними й Гордієнко...
Нарадила мати,
Як пшениченьку пожати,
Полтаву достати?
Ой пожали б, якби були
Одностайно стали
Та з Фастовським полковником
Гетьмана єднали.
Не стриміли б списи в стрісі
У Петра у свата.
Не втікали б із Хортиці
Славні небожата,
Не спиняв би їх Прилуцький
Полковник поганий...
Не плакала б матір Божа
В Криму за Украйну...

Як бачимо з підкресленого, Шевченко шкодіє з приводу невдачі для українців Полтавського бою 1709 р., а пояснює він цю невдачу відсутністю одностайности серед тодішньої української

[27]) Т. Шевченко: Кобзар. Вступна стаття М. Рильського. Київ, 1960, стор. 582.

козачої старшини, зокрема ж — ворожнечею між Мазепою та фастівським полковником Семеном Палієм, коріння якої лежало в непогодженості персональних амбіцій цих двох визначних тодішніх державних діячів. А перекинчика до Петрового табору прилуцького полковника Гната Галагана, що переймав втікачів після бою під Полтавою, а також зрадливими обіцянками запорожцям допоміг захопити Січ та понищити її оборонців, Шевченко просто називає поганим. І далі в цьому вірші Шевченко з тяжкими гіркотою й болем пише:

Боже мій з тобою!
Мій краю прекрасний, розкішний, багатий!
Хто тебе не мучив?

І розкриває він тут перед читачем страшну картину погрому України після полтавської перемоги в 1709 р., що його здійснювали «воєводи — Петрові собаки». У цьому «Іржавці» Шевченко доповнює те, що написав був року 1845 у «Великому льосі», і що ми вже цитували в розд. 2.

Розказали кобзарі нам
Про війни і чвари,
Про тяжкеє лихоліття...
Про людськії кари,
Що ляхи нам завдавали —
Про все розказали.
Що ж діялось по Шведчині!
То й вони злякались,
Оніміли з переляку,
Сліпі небораки.
Отак її воєводи,
Петрові собаки,
Рвали, гризли... І здалека
Запорожці чули,
Як дзвонили у Глухові,
З гармати ревнули.
Як погнали на болото
Город будувати.
Як плакала за діткмаи
Старенькая мати.
Як діточки на Орелі
Лінію копали
І як у тій Фінляндії
В снігу пропадали.
Чули, чули запорожці
З далекого Криму,
Що конає Гетьманщина,
Неповинно гине.
Чули, чули небожата,
Чули та мовчали.
Бо й їм добре на чужині
Мурзи завдавали...

У цьому творі Шевченко, змальовуючи тяжку картину Петрового погрому України («Хто її не мучив!»...), від імени «запорожців з далекого Криму», де вони змушені були шукати собі притулку після зруйнування московським військом Січі, з гіркотою й болем каже, що «конає Гетьманщина, неповинно гине». Себто — висловлює свій жаль за втраченням української державности, що її символізує поняття гетьманщини. Висловлює жаль за втраченням вольностей України, що їх дощенту винищувала централістична деспотична Москва.

Чого ж у світлі усіх цих фактів варте оте ганебне своєю неправдою писання Д. Ф. Острянина, і як його за те писання треба назвати?

5. Політичний Шевченків ідеал та височінь Шевченкового патріотизму.

Передніше, перечитуючи численні й докладні цитати з «Кобзаря», ми вже бачили, що Шевченко за головне нещастя українського народу не одноразово вважав невдалий договір 1654 р. з деспотичним московським царством. Цей договір привів, кінець-кінцем, до цілковитої ліквідації незалежности й суверенности українського народу та до поступінного знищення усіх його вольностей, здобутих в наслідок кривавої революції 1648 р. Цей, Переяславський, договір був і є причиною масових винищувань української людности. Він привів до запровадження на Україні нового, ще тяжчого як за часів Польщі, кріпацтва на московський взірець, що охопило майже дві третини людности України, до нового ще тяжчого соціяльного поневолення українських народних низів, що його завершив указ Катерини II з 1783 р. Він, цей договір 1654 р., привів до того, що централістична й деспотична московська держава, спираючися на свою потужну поліційну силу, змогла детально розробленою системою державних заходів обрусіння й казенного виховання, а також наданням чинів, титулів та дворянських прав і привілеїв, систематично відривати від українського народнього пня її освіченої верстви і цим перманентно обезголовлювати український народ.[28]) Ці бо українські освічені верстви в масі своїй, русифікуючися й асимілюючися з побідниками, йшли і йдуть служити чужій культурі та ворожій українському народові державній системі (раніше польській, а пізніше московській). Йшли і йдуть служити за всілякі матеріяльні вигоди,[29]) а також і з примусу обставин, що їх створювала і створює імперська державна система.

Він, цей договір 1654 р., привів до плянового винищування на Україні української культури і до затримання на кілька століть культурно-національного розвитку українського народу. Привів він до найбрутальнішого національного гніту, здійснюваного від імени «старшого брата», до безстримного колоніяльного визиску праці українського народу та його економіки.

Згадана передніше плянова політика обезголовлення українського народу в спосіб перманентного відривання від нього освічених його шарів дала за часів Шевченка вже разючі наслідки. Ці освічені верстви (за винятком лише одиниць) говорили й думали вже цілком мовою великоруською (або модною тоді французькою), сприйняли великоруську культуру і стали як

---

[28]) Це була та ж сама політика, що її раніше провадила на українських землях влада шляхетської Польщі, а тепер (у модернізованих формах) провадить московсько-більшовицька влада.

[29]) Вигоди ці раніше пов'язані були із шляхетськими і дворянськими становими привілеями, а тепер — з привілеями і вигодами, що їх надає приналежність до кляси диктаторів — членство в КПСС.

мовно, так і культурно (не кажучи вже про соціяльну відірваність) чужі своєму народові. Це дало підстави Віссаріонові Белінському, відомому за тих часів великоруському літературному критикові (якого, до речі, сьогочасна більшовицька наукова література[30]) притьмом намагається видати за найбільшого приятеля українського народу, українського відродження й української літератури) виступити в 1841 р. з грубою й злосливою критикою Гребінчиної «Ластівки» та Основ'яненкового «Сватання на Ганчарівці».[31]) Поставивши на самому початкові цієї своєї статті питання: 1) «чи є на світі українська мова, чи це тільки обласний діялект?» і 2) «чи може існувати українська література і чи повинні російські письменники українського походження писати українською мовою?» — В. Белінський дає цілком ясні заперечні відповіді. Він твердить, що українці не мають вже своїх освічених людей, які розмовляли б українською мовою й розвивали б її. Мова ж українських селян — це вже не мова в повному розумінні цього слова, а тільки «обласний діялект», «российское наречие, как есть белорусское, сибирское и другие подобные им областные наречия». Тому, каже Белінський, українські літератори й повинні писати великоруською мовою. І закінчує свої докази презирливим вигуком на адресу молодої української літератури, перші несміливі паростки якої почали лише з'являтися тоді:

> «Гарна література, яка тільки й дихає простуватістю селянської мови та дубоватістю селянського розуму».[32])

Так зустрів у 1841 р. Белінський «Ластівку» та «Сватання на Ганчарівці». А в наступному 1842 р. він виступив ще з грубішою й гострішою статтею з приводу Шевченкових «Гайдамаків». На жаль, у 5-ому виданні творів В. Белінського, що ми його тут знайшли, рецензія на «Гайдамаків» не вміщена «по незначительности своей», як зазначила редакція. Тому ми не можемо її зацитувати так, як зацитували рецензію на «Ластівку». З пам'яти ж цитат подавати не будемо, бо читали цю рецензію 55 років тому.

Щоправда, про цю рецензію Белінського на Шевченкових «Гайдамаків» в т. І «Історії української літератури», що її видала АН УРСР в Києві, сказано:

> «Великий російський критик В. Г. Белінський у рецензії на поему „Гайдамаки" помилково дав негативну оцінку твору Шевченка. Українські буржуазні націоналісти у своїх бруд-

---

[30]) Див., наприклад, «Український історичний журнал» ч. 3, 1961, стор. 142-143.

[31]) Сочинения В. Белинского. Часть пятая. Издание пятое. Москва, 1892, стор. 301-305.

[32]) Там же, стор. 304.

дних політичних цілях всіляко роздували цей факт, фальшуючи (як саме? — ДС) історично-літературний процес».[33])

Але твердження про якусь, нібито, помилку Белінського і про те, що «українські буржуазні націоналісти» щось тут «фальшують» — це свідома й груба неправда більшовицьких вчених. І даремно вони (вже справді «в своїх брудних політичних цілях») покликуються на непідписану чиюсь статтю, видаючи її тепер за статтю Белінського. Поперше, не відомо, кому та рецензія належить. Подруге, якщо вона дійсно належить Белінському, то в ній визнаються за українською мовою дуже обмежені права. Автор тої рецензії погоджується на можливість дати дозвіл на писання «по-малоросійському» тих книжок, які «мають моральну мету» і намагаються розповідати про моральні принципи «південно-російським простолюдинам-читачам» мовою, «зрозумілою для кожного малоросіянина».[34]) Себто — автор рецензії визнає за українською мовою право тільки «хатнього вжитку», право допоміжнього до великоруської літературної мови знаряддя. І чим це, запитаємо ми, різниться від тих теж «прав», що їх надано було українській мові українофобським указом Александра II з 1876 року? Адже і за тим указом давали дозвіл на друкування книжок типу «Від чого вмерла Малася», в якій у примітивний спосіб розповідалося про обклади, або дифтерит. Але разом з цим заборонялося давати дозвіл на друкування українською мовою будь-яких наукових творів, підручників для шкіл, п'єс з життя інтеліґенції і навіть популярних книжок з сільського господарства та медицини, тощо. І разом з тим справжні й давно відомі рецензії Белінського на «Ластівку» (1841 р.), на «Гайдамаків» (1842), на «Молодика» (1843 р.) і, нарешті, лист Белінського до П. В. Анненкова (грудень 1847 р.),[35]) в якому він цілком солідаризувався з царем Миколою I у справі засуду Шевченка: «Мені не жаль його (Шевченка); коли б і я був суддею, — я покарав би не згірше», і називав Шевченка «ослом, дураком и подлецом»[36] — зовсім ясно виявляють справжній (а не видуманий більшовицькими вченими) погляд Белінського на Шевченка і на парості українського національного відродження. Все це не було ніякою помилкою, як це пишуть більшовицькі вчені, а виходило з основних принципових позицій Белінського. Він був яскравим великоруським цен-

---

[33]) Історія української літератури. Том I: Дожовтнева література. В-цтво АН УРСР, Київ, 1954, стор. 226.

[34]) Див. уривок з цієї рецензії (всю її чомусь не подано) у книзі: Спогади про Шевченка. ДВУ художньої літератури, Київ, 1958, стор. 89-90.

[35]) Див.: П. В. Анненков и его друзья 1835-1885. Издание Суворина. СПБ, 1892, стор. 604-606.

[36]) Цитуємо за «Народня Воля» (Скрентон) ч. 22 за I. VI. 1961, стор. 6.

тралістом і великодержавником, через що й став у великому почоті у більшовиків. Він, Белінський, з ненавистю ставився до тих, що «хочуть заснувати для себе незалежну від своєї батьківщини (Росії) державу», як висловився він у 1841 р. в одній рецензії на твір великоруського письменника Кукольніка (кн. Дан. Холмський). Оцією цілковитою спорідненістю великодержавного великоруського централізму Белінського з таким же великодержавним великоруським централізмом ЦК КПСС, а також спорідненістю ворожого ставлення Белінського й ЦК КПСС до розвитку української літературної мови, як незалежного й самостійного явища в процесі українського національного відродження, яке було і є для них абсолютно не бажане, й пояснюється, чому:

> «На Україні широко видаються твори В. Г. Белінського, споруджуються пам'ятники, його ім'я присвоєно численним культурно-освітнім закладам» — як подає «Український історичний журнал» (ч. 3, 1961, стор. 143).

Всі ці заходи диктаторської влади ЦК КПСС мають протистояти процесові українського національного відродження, гальмувати його розгін, збивати його до фарватеру асимілюючої течії великоруського національного розвитку. Все це має правити для українського народу за постійне, здійснюване під безупинним тисненням ЦК КПСС, своєрідне memento mori, нагадування про національну смерть. Все це має психологічно роззброювати український народ та керівні його культурні кадри, схиляти їх до капітуляції на дільниці змагань до українського культурно-національного, а значить і до національно-політичного відродження й розвитку, які партією московських завойовників не толеруються й переслідуються. І для нас немає ніякого сумніву, що всі ці погляди й арґументи Белінського проти існування української мови й літератури допомогли потім міністрові внутрішніх справ графові Валуєву зформулювати в 1863 р. урядову позицію. Пишучи ганебне таємне українофобське розпорядження урядовим органам про заборону видавати дозволи на друкування українських книжок, Валуєв мотивував це твердженням, що української мови, мовляв, «не було, немає і бути не може». Це був новий (після XVIII ст.) тяжкий удар в тім'я українській науці й літературі, що почали було зростати в XIX ст. на народній українській мовній основі. Другим, ще тяжчим ударом, що виріс на тих же ідеях і доказах Белінського та інших його співдумців, був указ Александра II з 1876 р.

Негативне значення всього цього для України прекрасно розумів не тільки Шевченко, а й кращі тодішні представники російської інтеліґенції, які не були так, як Віссаріон Белінський та інші його однодумці, отруєні великоруським шовінізмом та великодержавним великоруським імперіялізмом. Адже Олександер Герцен у своєму «Колоколі» в 1857 р. в Лондоні писав:

«Україна була козацькою республікою, в основі якої лежали демократичні й соціяльні підвалини. Коли Україна, пам'ятаючи всі утиски Москалів — і кріпацтво, і рекрутські набори, і безправство, і грабіж, і батіг, з одного боку, та не забуваючи, з другого, як їй було під Річчю Посполитою Польською з жолнерами, панами та коронними урядовцями, не захоче бути *ні польською ні рускою* (підкреслення Герценове), то, на мою думку, питання рішається просто: Україну треба признати в такому випадкові свобідною й незалежною».[37])

А пізніше, у тому ж «Колоколі», у зв'язку з польським повстанням 1863 р., Герцен писав:

«Нам було б дуже жалко, якби Малоросія, покликана вільно виявити свою думку, не зуміла б залишитися при повній незалежності», бо «пам'ять про те, що вона вистраждала після Б. Хмельницького через прилучення до Москви, і про те, що змусило Хмельницького йти в царську кабалу, могло би послужити їй доброю наукою».[38])

Але, на жаль, таких як Герцен, серед великоруської інтеліґенції було не багато.

Ми знаємо, що Шевченко належав до тих небагатьох тоді одиниць українського народу, що, здобувши освіту, не пішли на службу державній системі гнобителів свого народу. Шевченко не примирився з тою системою. Він збагнув, що всі неправди й гноблення — національні, соціяльні й політичні, бувають наслідком відповідної державної системи. Він зрозумів і переконався, що без знищення системи московської централістичної колоніяльної держави не може від тих неправд і того гноблення звільнитися й український народ. Аналізуючи історичні факти з життя свого народу та явища оточуючої російської імперської дійсности, Шевченко своїм гострим розум прекрасно усвідомив, що для українського народу немає іншого порятунку, як тільки вирватися із гнітючого, нестерпного й мертвлячого московського ярма, бо лише —

«В своїй хаті, своя правда
І сила, і воля».

(«І мертвим і живим...», 17. XII, 1845)

І він кличе:

«....вставайте,
Кайдани порвіте
І вражою злою кров'ю
Волю окріпіте».

(«Заповіт», 25. XII. 1845)

---

[37]) Цитуємо за вступною статтею Н. Григоріїва до видання: М. П. Драгоманов — Вибрані твори. Збірка політичних творів з примітками під загальною редакцією Павла Богацького. Том І. Прага, 1937, стор. 13.

[38]) Там же, стор. 24.

Як поет, а не політик чи науковець, та ще й у тяжких підцензурних умовах, Шевченко зформулював тут ідею власної незалежної української держави в образі «своєї хати», в якій законом є «своя правда і сила, і воля». За 33 роки пізніше Мих. Драгоманов надав цій формулі конкретнішого змісту. Він писав:

> «Безперечно, українці багато стратили через те, що в ті часи, коли більша частина других пород людських в Европі закладали свої держави, їм не довелося того зробити. Як там не є, а *своя держава, чи по волі, чи по неволі зложена, була й досі ще є для людей спілкою задля оборони себе од чужих і задля впорядкування своїх справ на своїй землі по своїй волі».*[39])

Але Д. Ф. Острянин будь-що-будь хоче заперечити факт Шевченкового прагнення чи бодай мрії про державну незалежність України, тому він, перемішуючи правду з неправдою, пише:

> «Т. Г. Шевченко був полум'яним борцем проти соціяльного та національного гніту, сміливо виступав проти існуючого тоді устрою, викривав кріпосників і самодержавство, гнівливо таврував поміщиків-кріпосників, які «кров як воду точать» із селян. Він викривав гнилизну кріпацького режиму і царського самодержавства, в яких бачив не тільки винуватців соціяльного й національного пригнічення, але й причину економічної й культурної відсталости країни».

Все це так. Але Острянин закінчує:

> «Головним завданням свого часу Т. Г. Шевченко вважав ліквідацію кріпосництва і самодержавства».

Отож, знову Острянин намагається впевнити своїх читачів, що головним Шевченковим прагненням було знищення лише кріпацтва та монархічного устрою, а це, мовляв, автоматично знищує національний гніт. А для чого ж тоді Шевченко вступав до Кирило-Методіївського Братства? І хіба ця організація мала на меті тільки знищення кріпацтва та монархічного ладу? Відчуваючи, проте, непереконливість навіть для есесерівського читача своєї арґументації, Острянин ще раз повертається до цього ж питання і пише:

> «Найважніше місце в творчості Шевченка займала тема боротьби проти національного гніту, яка була другим боком боротьби проти самодержавно-кріпосницького устрою. Проте він, у протилежність буржуазним націоналістам, дивився на звільнення України від національного гніту як на складову частину боротьби за соціяльне звільнення народів всієї Росії».

Як бачимо, Острянин і тут намагається довести, що Шевченко зовсім ні про яку вільну й суверенну Україну й не думав, та й сам він, Острянин, боїться навіть згадати ці слова. А щоб його арґументація змогла переконати читачів, він хапається за остан-

---

[39]) Там же, стор. III, підкресл. наше.

ній «найбільш переконливий» більшовицький доказ — лає «буржуазних націоналістів» найгіршими словами. Він каже:

> «Намагаючися змалювати Шевченка націоналістом, найлютіші вороги українського народу кажуть, що всі питання він підпорядковував національному питанню».

Гай-гай! Та ж для того, щоб переконатися, що своя суверенна держава для кожного народу є найкращим способом для оборони його прав та для впорядкування усіх його внутрішніх (соціяльних і політично-устроєвих) справ, зовсім не треба бути націоналістом, а тільки — розумною, чесною й справедливою людиною. Адже Олександер Герцен не був «буржуазним українським націоналістом», але це визнання він не раз робив і саме — стосовно України.

Крім того, що ж то за «найлютіші вороги українського народу», якщо вони бажають тому народові, як цього бажав і Шевченко, незалежного людського існування «у своїй хаті по своїй волі», кажучи словами Ів. Франка, а не рабського животіння, «на нашій — не своїй землі», як писав Тарас?

Передніше, в розд. 4, говорячи про Шевченкове ставлення до визвольної акції гетьмана Мазепи, ми вже цитували Шевченків жаль за тим, що через нерозум і ворожнечу серед української козачої старшини (зокрема між Мазепою та фастівським полковником Палієм) та через відсутність у тої старшини єдности і державницького розуміння справи, ідея Мазепи про звільнення та усамостійнення України була нещасливою битвою 1709 р. під Полтавою похована на два століття і змогла відродитися лише в 1917 р., коли свідомими національними силами українського народу було створено Українську Народню Республіку.

Нарадила мати,
Як пшениченьку пожати,
Полтаву достати?
Ой пожали б, якби були
Одностайне стали
Та з Фастовським полковником
Гетьмана єднали, —

з сумом пише Шевченко у своєму «Іржавці».

Далі Д. Ф. Острянин, повторюючи (вільно чи невільно) слова більшовицької пропаґанди, пише:

> «Вони («українські буржуазні націоналісти») намагаються довести, що всі твори Шевченка пройняті ненавистю до великоруського народу, що вони мають антиросійський, націоналістичний характер».

Це теж — несумлінна Острянинова гра словами. Звичайно ж Шевченко ніде не проповідував ненависти до в с ь о г о великоруського народу, разом взятого. Як не проповідував він ненависти і до в с і х поляків чи до в с і х євреїв, тощо. І добре відомо, що він мав друзів і серед великоросів, і серед поляків, і серед

інших національностей. Про це свідчать його присвяти віршів, його листи, його щоденник і численні спогади про нього різних авторів — українців і неукраїнців. Але так само він ніде не проповідував і любови до всього великоруського народу, до всього польського, чи до всього еврейського, чи до всього іншого якогось народу. Отож, Шевченко не був шовіністом. Він не проповідував ненависти до будь-якого чужого народу в цілому. Проте він жагуче ненавидів насильників, гнобителів, грабіжників і визискувачів, до якого б народу вони не належали. І ненавидів не тільки тих, що давали чи дають до цього відповідні накази, а й тих, що ті накази виконували чи виконують. І цими насильниками чи гнобителями в даному разі були не самі московські царі, бояри й воєводи, не самі дворяни й генерали, а й представники великоруських народних низів — стрільці, вояки, жандарми, тощо. Про цих насильників, гнітителів і грабіжників з великоруської нації і каже Шевченко:

«І розказують і плачуть,
Як Січ руйнували,
Як москалі срібло, злато
І свічі забрали
У Покрови...»

І далі:

«Ляхи були — усе взяли,
Кров повипивали!...
А москалі і світ божий
В путо закували».

(«Сліпий, або Невольник», 1845 р.)

Про них же, цих насильників, гнобителів і грабіжників, говорить і Ворона — злий дух України:

«І я люта, а все таки
Того не зумію,
Що москалі в Україні
З козаками діють».

(«Великий льох», 1845 р.)

Подібних місць у творах Шевченка можна знайти більше, і деякі з них ми вже цитували у передущих розділах. Так само й у «Відозві до великоросіян і поляків», що її, мабуть, року 1847 виготувало Кирило-Методіївське Товариство, в якому не останню ролю відогравав Шевченко, ми також читаємо цілком ясне обвинувачення у тяжких ворожих діях проти України, зокрема у важкому своїми дальшими наслідками для українського народу розшматуванні України Москвою й Польщею на підставі Андрусівського договору 1667 р.

«Брати Великоросіяни й Поляки! Це промовляє до Вас Україна, вбога сестра ваша, *яку ви розшматували й розпорошили*, яка, проте, не пам'ятає зла і співчуває вам у ваших бідах і радна проливати кров дітей своїх за вашу свободу», —

говориться в цій відозві. Але це, звичайно, при умові взаємности, при умові взаємоповаги й взаємодопомоги на базі рівний з рівним, а не на базі диктаторського підпорядкування «меншого брата» «старшому братові», чи «зореясній Москві».

> «...Збудіться від сну і дрімоти, знищіть в серцях ваших нерозумну ненависть один до одного, розпалену царями і панами на спільну загибель вашої свободи, засоромтесь ярма, що давить ваші плечі, засоромтесь власної своєї зіпсованости»... і т. д., —

говориться в тій відозві і закінчується вона закликом:

> Нехай буде метою вашого життя й діяльности кожного з вас: слов'янський союз, загальна рівність, братерство, мир».[40])

Але все це звернення кирилометодіївців, навіяне наукою Христа, було, на жаль, «гласом вопіющого в пустелі», бо зверталося на порожню адресу. Народ великоруський був тоді (як є й тепер) безправним і безголосим рабом своєї деспотичної влади й страшним сліпим знаряддям у її імперіялістичних намаганнях підкорити й придушити інші народи. Останніми такими актами, які ще зберігаються в пам'яті живущих, були: розчавлювання російськими танками повсталих робітників у Берліні року 1953 та ще більш криваве придушення визвольної мадярської революції у 1956 р. Отож, порожні та лайливі слова, що їх проголошує член-кор. АН УРСР за шпаргалками відділу пропаґанди ЦК КПСС, не є ніяким доказом. Докази є не лайки, а факти.

Безсумнівним же фактом є, що Шевченко вже в ранніх своїх творах сумував і жалкував за втратою української самостійности, що утотожнювалася тоді з поняттям гетьманщини.

Була колись гетьманщина,
Та вже не вернеться!
Було колись — панували,
Та більше не будем.
Тії слави козацької
Повік не забудем! —

сумує Шевченко у поезії «Тарасова ніч», яку написав у 1839 р. І далі продовжує:

Україно, Україно!
Серце моє, ненько!
Як згадаю твою долю,
Заплаче серденько!
Де поділось козачество,
Червоні жупани,
Де поділась доля-воля,
Бунчуки, гетьмани?

Шевченків політичний ідеал вільної й суверенної України є вислідом його глибокого, щирого й шляхетного патріотизму, його любови до свого народу. Жоден письменник України (та хіба тільки України?!) ні перед ним, ні після нього не піднісся до такої щирости й сили вислову свого почуття любови до своєї Батьківщини.

---

[40]) Микола Костомаров: Книги битія українського народу. Український Музей-Архів при УВАН. Серія: Пам'ятки і Матеріяли, ч. І. Авґсбурґ, 1947, стор. 27-28. Підкресл. наше.

Року 1843, приїхавши на Україну, Шевченко в Яготині, маєткові князя Репніна, у відповідь на зауваження-дорікання княжни Варвари Репніної, написав великоруською мовою поему «Безталанний», або «Тризна». Фактично у цій поезії в образі Безталанного він змалював самого себе. У цій поемі Шевченко про Україну пише (подаємо в перекладі Олекси Стефановича):

О, святая!
Свята Батьківщино моя!
Як поможу тобі в одчаї, —
І ти закована, і я...
Скажу тиранам Божу волю, —
Не зрозуміють, не приймуть!
І на твоїм широкім полі
Камінням вісника поб'ють!
Знесуть високії могили
І понесуть їх словом зла!
Тебе убили, розчавили
І восхвалять заборонили
Твої великії діла!
О, Боже сильний і правдивий,
В твоїй руці — життя і смерть.
Вдягни у славу свою твердь
І сотвори святеє диво —
Воскреснуть мертвим повели!
Благослови возстать собором
На подвиг новий і суворий —
На чин іскуплення землі,
Землі, повитої в неславу,
Стократ политої криваво,
Колись преславної землі!

Як бачимо, це — висловлення невимовного суму й жалю з приводу усіх нещасть України, що їх Шевченко побачив у живі очі. Це — гіркий душевний плач і молитва, пройняті щирим і жагучим бажанням порятунку для Батьківщини.

Але відки того порятунку чекати? Чи може Україна знову стати на ноги? І він з журбою констатує, що українське дворянство, що вже стало російським, і взагалі освічені українські шари, що їх виховала московська школа, русифікувала й асимілювала, пішли на службу московському режимові, московській імперії, що наділила їх привілеями за рахунок народніх низів, і разом з тою імперією душать Україну, темну українську народню масу. Тож настали такі часи, що навіть на появу нового Гонти не можна сподіватися:

Не заревуть в Україні
Вольнії гармати.
Не заріже батько сина,
Своєї дитини,
За честь, славу, за братерство,
За волю Вкраїни.
Не заріже: вихохає,
Та й продасть в різницю
Москалеві. Цебто, бачиш,
Лепта удовиці
Престолові-отечеству, —

пише він з гірким презирством до того вищого і вже втраченого для українського народу шару українського суспільства у вірші «Гоголеві» 30. XII. 1844 р. А в наступному році картає найвищий шар того українського суспільства, що покинув свій народ, не менш презирливими словами:

Раби, підніжки, грязь Москви!...
(«І мертвим і живим»... 14. X. 1845)

А через місяць після того, пишучи поему «Кавказ» (присвячену пам'яті друга Якова де-Бальмена, що саме тоді загинув під час завоювання Росією Кавказу), Шевченко ясно відділяє

і протиставляє Росії Україну, як самостійне ціле:

І тебе загнали, мій друже єдиний,
Мій Якове добрий! Не за Україну,
А за її ката довелось пролить
Кров добру, не чорну. Довелось запить,
З московської чаші московську отруту!

(«Кавказ», 18. XI. 1845)

Десь у січні року 1846 у кількох освічених українців, які не занехаяли зв'язків із своїм народом, підо впливом ідей, що йшли з Заходу, зародилась думка закласти в Києві таємну українську політичну організацію — Кирило-Методіївське Братство. Тепер відомо, що до цього Братства в час арешту належали: Микола Костомаров, Панько Куліш, Тарас Шевченко, Микола Гулак, Микола Савич, Василь Білозерський, Опанас Маркович, Навроцький, Андрузький, Посяда та ще кілька.

За статутом і програмою Братства (що тепер відома під назвою «Книги битія українського народу») усі слов'янські народи мали створити вільну політичну федеративну спілку для оборони себе від німецької агресії. У тій федерації кожен слов'янський народ зберігав би свою самостійність і самобутність. До цього федеративного союзу, мали б на правах цілковитої рівности увійти: українці, білоруси, великороси, поляки, чехи, серби, словаки, болгари, хорвати тощо. Пізніше, в листі до Герцена, що був надрукований в ч. 61 «Колокола» за 15. I. 1860 р., Микола Костомаров (прізвища його під листом з мотивів безпеки не було тоді надруковано), згадуючи про цю подію, писав:

«Пробудження слов'янських народностей відгукнулося в Україні й підняло з летаргічного сну народну думку й почування. З'явилося стремління відродити народність, що вмирала під московським кнутом і петербурзьким багнетом, та утворити самостійну літературу.

Та ідея панславізму була прийнята в Україні зовсім інакше, як у Москві. В Україні ця ідея зразу ж прибралася в ясну *форму федеративного союзу Слов'ян, де кожна народність зберігала б свої окремішності при загальній особистій і громадській свободі.* Разом з тим витворилося переконання, що цією й єдиною цією дорогою Україна може піднестися з занепаду і зберегти свій власний, стільки разів несправедливо й безжалісно потоптаний, вигляд».[41])

Д. Ф. Острянин у своїй статті згадав про це Кирило-Методіївське Братство. Він пише:

---

[41]) Цитуємо за: Микола Костомаров — Книги битія українського народу. Редакція, передмова й примітки І. Борщака. Франко-українське видавництво «Громада». Париж, 1946, стор. 37. Підкресл. наше.

«Відомо, що Т. Г. Шевченко був не лише революційним мислителем. Він був також організатором прогресивних сил України, керівником революційно-демократичного крила таємного політичного товариства — Кирило-Методіївського Братства».

Тут Острянин дещо перебільшив і роздув, бо говорити про «організацію революційного крила» у щойно створеному політичному товаристві, яке ледве ще починало розгортати свою діяльність і нараховувало у своєму складі ще либонь зо два десятки людей, не доводиться, мабуть. Але разом з тим Острянин не дає ніякої інформації про це Братство. Він не сказав, яку мету воно ставило собі, яка була його програма, чого і в який спосіб воно хотіло досягти. Читач лишився в темряві. І дивна річ! Ми не знайшли усіх цих інформацій ні в тритомникові творів Тараса Шевченка (Київ, 1955), ні в «Біографії Т. Г. Шевченка за спогадами сучасників», що її видано в Києві в 1958 р. під маркою Академії Наук, ні в книзі Дмитра Косарика «Життя й діяльність Т. Шевченка» (Київ, 1955), ні в книзі Анісова й Середи «Літопис життя й творчости Т. Г. Шевченка» (Київ, 1959). Виглядає це на змову мовчання. Щоправда, Д. Косарик під датою «травень 1846 р.» подав бодай такі відомості (з такою ж, як і в Остряннина, тенденцією до перебільшення):

«Серед професури та студентства складається політичне утруповання, так зване «Кирило-Методіївське Товариство», ідейно спрямоване проти кріпацтва та царського самодержавства. У ньому одразу виявились революційно-демократична і ліберальна течія. Шевченко став натхненником революційної частини товариства, до якої належали М. Гулак, О. Навроцький, М. Савич, І. Посяда».[42])

Про те ж, що основна мета Кирило-Методіївського Братства була — заміна централістичної монархічної Російської імперії на добровільну федерацію самостійних слов'янських республік, в якій «Україна буде непідлеглою Річчю Посполитою в союзі Слов'янськім»[43]) — не сказано й слова. На це — «не знайшлося місця». Хоча ви в цій книзі Косарика можете знайти такі «дуже важливі» для життепису Шевченка матеріяли, як от:

«14. XII. 1845. В цей день найпередовіші громадяни Росії таємно відзначили двадцяті роковини повстання декабристів». (стор. 71).

«1845-1846. Петербург. Вийшла книга під назвою «Карманный словарь иностранных слов, вошедших в состав русского языка Н. Кирилова», виготовлений Петрашевським. У словарі з демократичних позицій роз'яснювалися слова «демократи», «деспотизм», «коммунизм», «социализм» та інші». (Стор. 73)

---

[42]) Дм. Косарик: Життя і діяльність Т. Шевченка. Київ, 1955, стор. 78.

[43]) М. Костомаров: Книги битія українського народу. Авґсбурґ, 1947, стор. 24. Див. також стор. 29.

«1846. Початок року. Петербург. Вийшов виданий М. Некрасовим «Петербургский сборник», в якому надрукована стаття В. Белінського «Мысли и заметки о русской литературе». (Стор. 74).

«7. IV. 1846. Петербург. В. Белінський із редакції «Отечественных записок» перейшов на роботу в журнал «Современник». (Стор. 77).

Лише від стор. 71 до стор. 78 у цій книзі Косарика таких заміток (іноді значно більших обсягом), які не мають ніякого безпосереднього і навіть посереднього відношення до Шевченка та його діяльности й творчости, ми нарахували аж 8.

А у книзі Анісона і Середи немає про Кирило-Методіївське Братство відомостей навіть такої «докладности», як у Дм. Косарика. Натомість ви знайдете тут, скажімо, під датою 1843 р. (беремо як приклад) справді таки докладну інформацію про те, що Шевченко (заробляючи собі на шматок хліба, додамо ми) ілюстрував книжку М. Полевого «Исторія Суворова». У цій інформації детально перераховано всі ілюстрації до найдрібніших: «Суворов на варті», «Суворов у татарському наметі», «Суворов відправляє Пугачова з Уральська до Сімбірська», «Суворов у кримського хана Шагін-Гірея», «Суворов куштує солдатську їжу». Одно слово: Суворов, Суворов, Суворов аж 28 разів! А крім Суворова тут ще й перерахунок малюнків з Потьомкіним, Катериною II і з царем Павлом I. Увесь цей перелік малюнків займає дві сторінки.[44]) Мабуть цим треба було підкреслити, яку то велику, мовляв, вагу мають для українського народу пам'ятники Суворову, що їх московська більшовицька влада почала будувати в різних місцях України. А про Кирило-Методіївське Братство (окрім голих згадок) бодай відносно вичерпних відомостей не подано, і читач не може зрозуміти, що ж то була за політична організація. Не подано й цитат із програми. Та причина цього дивного явища цілком ясна.

Всі політичні матеріяли Кирило-Методіївського Братства — програма («Книги битія українського народу»), статут і відозви до українського та до великоруського й польського народів, — що їх було відібрано поліцією під час трусів та арештів запідозрених у приналежності до Братства, — 70 років лишалися невідомі ширшим колам українського суспільства. Їх було поховано в жандармських архівах, як матеріял з думками дуже небезпечними для цілости царської Російської імперії. Лише під час революції 1917 р., коли на якийсь час відкрилися таємні архівні фонди, українським дослідникам пощастило скопіювати їх, і вони з'явилися в друкові року 1918. Але після окупації України московською більшовицькою армією та після остаточного закріплення на Україні влади ЦК КПСС, «Книги битія українського народу», статут і відозви Братства знову стали для українського народу такі ж заборонені й непри-

[44]) Анісов, Середа: Літопис . . . , стор. 60-61.

ступні, якими були й за царських часів. Про передрук цих матеріялів на Україні в останні десятиріччя, зокрема в сторіччя викриття жандармами цього Братства (1847 — 1947), не було ніяких повідомлень, хоча українська еміграція при всій своїй матеріяльній скруті відзначила цей ювілей аж двома виданнями: одним в Авґсбурзі, а другим у Парижі. Більш того, на Україні, як ми щойно бачили, бояться тепер навіть докладно інформувати про це Кирило-Методіївське Братство та його політичну мету.

Але повернімося безпосередньо до Шевченка, до його ставлення до України, до його віри у прийдешнє звільнення України.

Року 1847, арештований і привезений до в'язниці Третього відділу в Петербург, Шевченко сидить у казематі. Він розмірковує над усім, що трапилося. Бачить, що життя його загинуло, і волі йому вже, мабуть, ніколи не бачити. І він записує:

Холоне серце, як згадаю,
Що не в Украйні поховають,
Що не в Украйні буду жить,
Людей і Господа любить.

(«В неволі тяжко» . . .)

Проте його мучить не так непоправна особиста гірка доля, як невідома тяжка доля його Батьківщини, коли:

. . . Украйну злії люди
Присплять лукаві і в огні
Її, окраденую, збудять . . .

(«Мені однаково» . . .)

Прибувши того ж 1847 р. до Орської кріпости на заслання і придивившися до тамошнього життя та порівнявши його з життям на Україні, Шевченко у вірші «Сон» пише:

Нащо вже лихо за Уралом
Отим киргизам, отже й там,
Їй же Богу, лучче жити,
Ніж нам на Україні . . .

І стоячи у своєму «Сні» на дніпровських горах, споглядаючи внутрішнім своїм зором Україну та згадуючи про всі її нещастя, що випали на її долю під деспотичним володінням Росії, яка все на Україні загарбала під свою владу, а більшість людности перетворила на рабів-кріпаків, Шевченко з ненавистю промовляє:

Все, все неситі рознесли!!.
А ви? ви, гори, оддали!!..
Бодай ніколи не дивиться
На вас, проклятії!! Ні, ні . . .
Не ви прокляті . . . а гетьмани,
Усобники, ляхи погані!!

Себто — всі ті, хто провадив безглузду міжусобну боротьбу, чи то заради власних амбіцій, чи то заради власної користи, і при-

звели до занепаду української державности, до втрати свободи України. І з Шевченкової душі тяжким стогоном хвилевої зневіри й безмежного розпачу вириваються слова:

Я так її, я так люблю
Мою Україну убогу,
Що проклену святого Бога,
За неї душу погублю!

Проте Шевченко не був абсолютним песимістом та зневірою. В душі його ніколи навіть у самих найтяжчих хвилинах не згасала надія на краще майбутнє, на звільнення України від чужої деспотії. Тому, ще року 1847, сидячи в казематі, він пише, а потім знову переглянувши в 1858 р. і внісши корективи, лишає заповіт своїм товаришам по Братству й живим та майбутнім українським поколінням:

Свою Україну любіть,
Любіть її... Во время люте,
В останню тяжкую мінуту
За неї Господа моліть.

(«Чи ми ще зійдемося знову»...)

Бо він таки вірить, що:

Встане Україна
І розвіє тьму неволі,
Світ правди засвітить,
І помоляться на волі
Невольничі діти!..

(«Стоїть в селі Суботові»...)

І ця його віра була й вірою усіх членів Кирило-Методіївського Братства. Адже в кінці «Книг битія українського народу» ми читаємо:

«І панує деспот-кат над трьома народами слов'янськими...., але нічого не зробить. Бо голос України не затих. І встане Україна з своєї могили і знову озветься до всіх братів своїх Слов'ян, і почують крик її, і встане Слов'янщина...

І Україна буде непідлеглою Річчю Посполитою в Союзі Слов'янськім».

Із усього цього бачимо, що Шевченко, як і інші члени Братства, глибоко й переконано вірив, що Україна таки вирветься з московських пазурів, що вона таки стане свобідною й ні від кого не залежною державою. Бо лише в цій незалежності Шевченко бачив найбільшу гарантію й цінність, які тільки й можуть забезпечити найкраще майбутнє українському народові; які тільки й можуть захистити його від чужого визиску, національного пригноблення й знущання; які тільки й дозволять йому створити найкращі умови для впорядкування усіх внутрішніх справ, соціяльних і політичних.

6. Кілька слів на закінчення.

Молода поетеса Ліна Костенко нещодавно у щирому й зворушливому вірші — «Кобзареві», написала:

«Кобзарю!
Знов
до тебе я приходжу,
бо ти для мене совість і закон».

І ми віримо, що Ліна Костенко, яка не перестала ще в душі бути дитиною, з її безпосереднім і чистим потягом до добра, правди й справедливости, написала це цілком щиро, від почувань свого серця. Але зміст статті члена-кор. Академії Наук Д. Ф. Острянина про Шевченка в «Вопросах философии» свідчить, що він сам-на-сам із своїм власним сумлінням не насмілиться сказати про себе того, що сказала Ліна Костенко. Для нього, Острянина, Шевченко не є ні совістю, ні законом, ні навіть звичайним попередником, що своєю діяльністю заслужив на людську повагу від нащадків. Шевченко для Острянина є лише зручним предметом для несумлінної й грубої політичної спекуляції. Він є лише знаряддям для вислужування перед всевладним окупантом.

Сумно, але факт. Така сьогочасна дійсність на поневоленій північним сусідом Україні. А Острянин же — це один з видатних, як виходить із його титулу, науковців, що гуртуються навколо сьогочасної Академії Наук УРСР. Це один з цвіту сьогочасних розумових українських сил. І тут ми з журбою можемо лише повторити Шевченкові слова:

«Україно! Україно!
Оце твої діти,
Твої квіти молодії...
...Плач Украйно,
Бездітна вдовице!»..

Плач, але й борися! Борися та не втрачай надії! Бо, як казав незабутній Тарас, «сонце йде і за собою день веде!» Тож прийде таки кінець і тій потворній ночі, що нею окутала Україну хижа влада диктаторів з московського Кремлю.

22. V. 1961

ЗМІСТ

1. Що Д. Ф. Острянин несумлінно приписує Тарасові Шевченкові 3
2. Московське більшовицьке спотворення, цензурування та фальшування Шевченкової творчости 7
3. Як Шевченко ставився до Хмельницького за його договір з Москвою у Переяславі 19
4. Шевченкове ставлення до Мазепи й перемоги Петра під Полтавою 26
5. Політичний Шевченків ідеал та височінь Шевченкового патріотизму 32
6. Кілька слів на закінчення . . . 47

36,18
42-45 KMb 6°